HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 6, December 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.816

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 07.09.2019 Kabul Tarihi: 04.11.2019

Atıf Künyesi: Yahya Bağçeci, "Toulon Kuşatması, 1793", *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s. 2363-2390.

TOULON KUŞATMASI, 1793

The Siege of Toulon, 1793

Doç. Dr. Yahya Bağçeci

ORCID No: 0000-0001-8595-1953

Erciyes Üniversitesi

Öz

Fransız İhtilali'nin ortaya koyduğu insan hakları ve milli egemenlik gibi kavramlar eşitsizlikler üzerine kurulu otoriter monarşilerde ciddi bir tedirginlik yarattı. Özellikle monarşiye son verilmesi ve akabinde XVI. Louis'in guillotine gönderilmesi tüm Avrupa'yı Cumhuriyet Fransası ile karşı karşıya getirdi. Artık Fransızların temel amacı İhtilal'in kazanımlarını bunları yok etmek isteyen dış güçlere karşı muhafaza etmektir. Ancak İhtilal'i koruma mücadelesi, paradoksal olarak, İhtilal'in ilkelerinin rafa kaldırılmasını da beraberinde getirdi. Ortaya çıkan "terör rejimi" başta Bordeaux, Lyon, Marsilya, Nîmes, Montpellier ve Caen gibi Fransız şehirlerindeki kraliyet taraftarlarını ve hatta ılımlı cumhuriyetçileri oldukça yakından etkiledi. Bu çok sayıdaki kilit bölgenin sakinleri mevcut idarenin baskısının da etkisiyle ayaklanmaya başladı. 1793 yılında görülen bu isyan serisinin sonuncusu ise Toulon'da yaşandı. Cumhuriyet muhalifi Toulon halkı, Konvansiyon Meclisi'ne karşı XVII. Louis'i kral olarak kabul ve ilan etti. Başta İngilizler olmak üzere Koalisyon güçlerini yardıma çağırma da, hem içerisine düştükleri tehlikeli durumdan kurtulmanın hem de mevcut rejimi değiştirmenin tek yolu olarak gördü. Britanya'nın dış politikasına bu dönemde yön veren Genç William Pitt Hükümeti ise söz konusu gelişmeyi Fransa'da monarşik yapıyı yeniden tesis etmeye ve bu şekilde savaşı kısaltmaya yarayacak bir fırsat olarak ele aldı. Ancak bu önemli fırsat Koalisyon devletleri tarafından iyi bir şekilde değerlendirilemedi ve üç buçuk ay süren kuşatma Fransızların etkin bir taarruzuyla son buldu.

Anahtar Kelimeler: Toulon, Fransa, Britanya, Lord Hood, Genç William Pitt, Napolyon Bonapart.

Abstract

The concepts of human rights and national sovereignty brought about by the French Revolution created serious uneasiness in authoritarian monarchies based on inequalities. In particular, the end of the monarchy and then the sending of Louis XVI to the guillotine brought the whole of Europe against the Republic of France. Now the main aim of the French was to protect the gains of the Revolution against the external forces that wanted to destroy them. But the struggle for protection of the Revolution, paradoxically, brought with it the shelving of the principles of the Revolution. The resulting "terror regime" influenced the royal supporters in French cities, especially in Bordeaux, Lyon, Marseille, Nîmes, Montpellier and Caen and even the moderate republicans very closely. Residents of this large number of key regions began to rebel under the pressure of the current administration. The last of this rebellion series in 1793 took place in Toulon. The people of Toulon, who are opposed to the Republic, declared Louis XVII as king against the Convention. They saw calling the Coalition forces, especially the British, for help as the only way to get rid of the dangerous situation in which they had fallen and to change the existing regime. The Young William Pitt Government, who directed Britain's foreign policy in this period, took this development as an opportunity to restore the monarchic structure in France and thus shorten the war. However, this important opportunity could not be exploited well by the Coalition states, and the siege lasted for three and a half months ended with an effective offensive of the French.

Keywords: Toulon, France, Britain, Lord Hood, William Pitt the Younger, Napoleon Bonaparte.

Volume 11
Issue 6
December
2019

Giriş

Fransız İhtilali eski Avrupa siyasi ve sosyal düzenini altüst edecek gelişmelerin kapısını açan büyük bir dönüm noktası oldu.¹ İhtilal'in meydana getirdiği tepkiler Avrupa'ya kısa sayılabilecek bir süre içerisinde 1815 yılına kadar devam edecek bir kaos dönemine sürükledi. Bu tepki ve tehditlere karşı İhtilal fikirlerini savunmak isteyen Fransızların 20 Nisan 1792'de Avusturya'ya, 24 Haziran 1792'de ise Prusya'ya karşı ilan ettikleri savaş² Fransız topraklarının işgaliyle sonuçlandı. Bu işgale karşı koyabilmek İhtilal için ölüm-kalım meselesiydi ve nitekim Fransızlar hem ülkelerini hem de İhtilal ilkelerini kurtarmak için toparlanmayı başardılar. Fransız ordusu, 20 Eylül 1792'de Avusturya destekli Prusya ordusunu Valmy adıyla tarihe geçen muharebede kesin bir yenilgiye uğrattı. Bu zafer savaşın tüm karakterini değiştirdi.³ Savaşın kapsamını ve gidişatını etkileyen bir başka önemli gelişme ise Büyük Britanya'nın, Fransa'ya karşı başlatılan savaşa dâhil olması oldu.

Muhafazakâr lider Genç William Pitt, Fransız İhtilali çıktığı sırada Britanya'da iktidarda bulunuyordu. Onun İhtilal karşısındaki politik tavrı, bu gelişmelerin Fransa'nın bir iç meselesi olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerine kuruluydu. Nitekim 1793 yılına kadar Fransa'ya “müdahil olmama” politikasını sürdürdü. Göçmenlerin planlarıyla, Pilnitz'deki toplantıyla⁴ ve Brunswick Dükü'nün bildirisiyle⁵ ilgilendiği söylenemezdi. Pitt, barışa sıkı sıkıya yapışmıştı. Ancak Fransız kardeşliğinin yağmacılığa dönüşmesi, Schelde Nehri'nin durumuyla ilgili olarak Britanya'nın antlaşmalarla tespit edilmiş haklarının Fransa tarafından çiğnenmesi, Britanya'nın malum tutumuna ve hâlihazırdaki uzlaşmaya rağmen Fransızların Hollanda'ya karşı saldırgan tutumları⁶ ve belki de hepsinden önemlisi Avrupa'daki Hükümetlere karşı onları devirme tehdidinde bulunan bir bildirinin Fransa Meclisi tarafından yayınlanması⁷ savaş için yeterli zemini sağladı. Tüm bunların üzerine XVI. Louis'in infazının yarattığı fırtına ve İngiliz

¹ Raymond F. Betts, *Europe in Retrospect: A Brief History of the Past Two Hundred Years*, D. C. Heath and Company, Lexington Massachusetts Toronto 1979, s. 17.

² Ezilen halkların kurtarıcılığına soyunan Fransızlar, Avusturya ve Prusya'ya savaş açarken hedeflerinin “krallar ve bunlara taraftar olan insanlar” olduğunu söylüyorlardı. Charles Edmund Carrington, John Hampden Jackson, *A History of England*, Cambridge University Press, Cambridge 1932, s. 771.

³ Edward Gleichen, *France: The Nations of Today, A New History of the World*, Edited by John Buchan, Hodder and Stoughton, London 1923, s. 72.

⁴ 1791 Ağustosunda bir araya gelen Avusturya İmparatoru II. Leopold ile Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm, Fransa'da monarşinin restore edilmesini istediklerine dair Fransa'ya yönelik tehdit içeren bir bildiri yayınladılar. Cecil Headlam, *The Making of Nations France*, Adam & Charles Black, London 1913, s. 352-353.

⁵ Ünlü General Brunswick Dükü Charles William Ferdinand, Marie Antoinette'in teşvikiyle, müttefik devletler adına Temmuz 1792'de sert bir bildiri yayınladı. Kralın korunması ve monarşinin restorasyonu adına yayınlanan bildiride Parisliler ve cumhuriyetçiler sert bir şekilde tehdit edildi. Headlam, *age*, s. 352.

⁶ Aslında Pitt için, hatta herhangi bir İngiliz devlet adamı için, Hollanda'nın Fransızlar tarafından işgal ve ilhak edilme tehlikesi karşısında tepkisiz kalmak mümkün değildi. John Richard Green, *England, With a Supplementary Chapter of Recent Events* by Julian Hawthorne, Vol. 4, Peter Fenelon & Son, New York, 1900, s. 317. Nitekim 1793 Haziranı'nda Pitt'in savaş bakanı Henry Dundas, Britanya açısından en önemli meselenin Hollanda'nın güvenliği olduğunu ikrar etti. Michael Duffy, “British Policy in the War against Revolutionary France”, *Britain and Revolutionary France: Conflict, Subversion, and Propaganda*, Edited by Colin Jones, University of Exeter Press, Exeter-England 1983, s. 13.

⁷ Konvansiyon, 19 Kasım 1792 tarihinde, özgürlüğünü isteyen tüm halklara yardım etme kararı aldı. 15 Aralık'ta ise generallerinden, işgal ettikleri ülkelerde egemenliğin halka ait olduğunu ilan ve bu ülkelerdeki feodal hak ve imtiyazları da ilga etmelerini istedi. Samuel Rawson Gardiner, *A Students History of England from the Earliest Times to 1885*, Longmans, Green, and Co., London, New York 1892, s. 825.

kamuoyunda meydana getirdiği merhamet ve öfke, Pitt'i barışın sürdürülemeyeceği konusunda ikna etti. Ama sonunda savaşı açan Pitt değil, Fransa oldu.⁸

Aslında karşılıklı husumetin, İhtilal ile monarşinin ve inanç ile ateizmin birbirlerine saldırmaları kaçınılmaz görünüyordu. Avrupalı devletler İhtilal'e karşı Haçlı Seferi'ne çıkmış gibiydiler. Britanya ise savaşa katılmakla Fransa'da eski düzeni getirmek isteyen bu Haçlılara yardım elini uzatmış oldu. Bu şekilde Pitt de, kendi ilkelerine rağmen, bu Haçlı Seferi'nin bir parçası haline geldi. Belki Pitt, yirmi yıllık⁹ savaşı öngörseydi¹⁰ herşeye rağmen bunun bir tarafı olmamaya çalışabilirdi; ama mağrur karakterine ve vakur duruşuna karşın savaş konusundaki genel eğilime karşı koyamadı.¹¹

Pitt, savaşın önünde duramadı ama kısa sürmesini ve İngilizlerin lehine sonuçlanmasını sağlayabilecek önemli bir fırsat yakaladı. Bu fırsat, 1793 yazında Toulon'da karşısına çıktı. Biz de çalışmamızda Fransız İhtilali'nin bekasını etkileyebilecek öneme sahip Toulon'daki İngiliz işgalini ve buna karşı düzenlenen kuşatma harekâtını incelemeye çalışacağız.

1. Güç Rekabeti

Fransız İhtilali'nin Avrupa'nın yeni bir savaş dönemine girmesinde tetikleyici bir rol üstlendiğini belirtmiştik. 1815'e kadar devam eden İhtilal ve Napolyon Savaşları ise Avrupa'nın siyasal ve sosyal yapısı üzerinde ciddi etkiler meydana getirdi. Bununla beraber savaş teknolojisinde ve silahlarında çok az bir değişim yaşandı. Üstelik bu savaşlar, harp manevraları, kuşatıcı stratejik harekâtlar ve muharebe alanındaki askerî düzen gibi taktiksel ve stratejik konularda çoğunlukla iddia edildiğinden çok daha az yeni özellikler taşımaktaydı.¹²

Bu dönemdeki savaşların odak noktasında Fransa yer alıyordu. Ancak Fransa'nın bu sırada savaşa pek hazırlıklı olduğu söylenemezdi. Bu durum kara ordusu için çok daha belirgindi. Fransız donanması ise on yıllık enerjik bir yeniden yapılanmanın sonucu olarak 1790'ların başında büyüklük, donanım ve taşıma kapasitesi gibi açılardan yelkenli gemi çağının en ihtişamlı seviyesine ulaşmıştı. Ama bu başarı kırılgan bir zemin üzerine kuruluydu. Hammadde, askerî malzemeler ve bunların finansmanı konularında sıkıntılar mevcuttu. Yetişmiş mürettebat konusunda da eksiklikler söz konusuydu. Özellikle en büyük rakibi İngiliz donanmasıyla karşılaştırılınca göze çarpan en büyük sorunlardan birisi bu büyük donanmanın tayfa ihtiyacını karşılayabilmektir. İhtilal ise bu sıkıntıyı oldukça şiddetlendirdi. Ordunun kine kıyasla donanmanın subay ihtiyacını karşılayabilmek daha da ciddi bir meseleydi. 1793 yılına kadar neredeyse subayların üçte ikisi donanmadan ayrıldı. Askerî araç-gereçler ve bunların finansmanı ile ilgili yaşanan temel problemler de iyice içinden çıkılmaz bir hale geldi. Yönetim ise tamamen bozuldu. Ekim 1790 ile 1792'nin Mart ayı arasındaki on sekiz ay zarfında beş

⁸ Goldwin Smith, *The United Kingdom; a Political History*, Vol. II, The Macmillan Company, New York; Macmillan & Co., Ltd. London, 1899, s. 265-266.

⁹ Britanya ile Fransa, 1802-03 ve 1814-15 yılları arasındaki kısa süreli barış dönemleri dışında, neredeyse çeyrek yüzyıl boyunca durmadan savaştı. Waterloo'daki yenilginin ardından 1815 yılında Napolyon'un nihayet iktidardan düşürülmesine kadar böylece devam etti. Jeremy Black, *The British Empire: A History and a Debate*, Ashgate Publishing, Dorchester 2015, s. 102.

¹⁰ Pitt'in öngörüsüne göre savaş kısa sürede bitecekti. Zira İhtilal'in ekonomik açıdan daha da zayıflatıldığı Fransa'nın büyük miktardaki askerî masrafları karşılaması mümkün görünmüyordu. Ama Pitt'in bu öngörüsünü dayandığı Fransa'nın maliyesinin çökmüş olduğu tezi tam olarak doğru değildi. Soylulardan ve ruhban sınıfından köylülere aktarılan araziler gelirlerin artmasında önemli bir rol oynadı. Nitekim soylulara yönelik bu yağmacılık, askerî ihtiyaçların karşılanmasında önemli yararlar sağladı. Halktaki coşku ve zorunlu askerlik ise ordunun sayısını artırdı. Sonuçta ülkenin tüm kaynakları, herhangi bir kraldan daha despotik hale gelmiş olan İhtilal Hükümeti'nin tamamen emri altına girdi. Smith, *age*, Vol. II, s. 266.

¹¹ Smith, *age*, Vol. II, s. 266.

¹² Jeremy Black, *European Warfare, 1660-1815*, UCL Press, London 1994, s. 168.

bahriye bakanı geldi geçti. Fransız deniz gücünün dayandığı temelleri daha da zayıflatan bir başka faktör ise tüm bu olumsuzlukların sonucu olarak donanma personeli arasında hissedilen geniş çaptaki rahatsızlıklar ve sık sık yaşanan başkaldırıları.¹³

Ama tüm bu sıkıntılara rağmen Fransız halkında savaş için büyük bir coşku mevcuttu. Konvansiyon, halkı silahlaltına almak için tüm Fransızlara yönelik olarak 23 Ağustos 1793'te seferberlik ilan etti. Oldukça genç yaştaki Fransızlar dahi savaşa katılacaktı. Evli erkekler silah imalathanelerinde¹⁴ çalışacak, kadınlar ise çadır ve üniforma dıkecekti. Çocuklar sargı yaparken, yaşlılar savaşçıların cesaretlerini artırmak için meydanları tanzim edecek, cumhuriyet üzerinde birlik ve krallar hakkında nefret duyguları aşılacak surette vaazlar verecekti. Devletin atölyeleri silah imal etmek üzere gece gündüz çalıştırılacaktı. Ordu ikmal ve teçhiz edilip düzenli talimde bulunması sağlanacak, birliklerin moralini artırmak ve yeterli miktarda erzak temin etmek için de cepheye sürekli olarak temsilciler gönderilecekti. Bu şekilde Cumhuriyet Fransası, yaklaşık olarak bir milyon erkeği silahlaltına almayı başardı.¹⁵ Görüldüğü gibi bu devrimci gayret ve seferberliğin birleşimi, Fransız ordusuna donanmasından daha çok yarar sağlamış oldu.¹⁶ Aslında bir süre sonraki Napolyon Fransası'nda da o dönemdeki hasımlarında da olağanüstü denilebilecek bir savaş azmi yine mevcut olacaktı. Belki de bu savaş dönemini eskilerden ayıran şey savaş için gösterilen bu azim ve gayretti.¹⁷

Fransa'nın en büyük rakibi Britanya'ya gelince, 1793'te savaşın patlak vermesiyle kendisini geniş ölçekte askerî operasyonları üzerine almış bir pozisyonda buldu.¹⁸ Ama Britanya'nın da bu duruma pek hazırlıklı olduğu söylenemezdi. 1792 yılında Britanya ordusu sadece 17.300 askerden oluşuyordu. Fransa savaş ilan ettiğinde Britanya bu sayıyı ancak on bin artırabilirdi.¹⁹ İngiliz donanması ise savaşa çok daha hazır bir durumdaydı.²⁰ Ama yine de Britanya'nın denizlerde ve okyanus aşırı mücadelelerde zaferler kazanacağına dair bir garanti yoktu.²¹ Üstelik savaş Britanya açısından zor ve para sıkışıklığı yaşandığı bir zamanda başlamıştı. İçinde bulunulan bu durum İngilizlere pek de ümit vaat etmiyordu. Ama herşeye rağmen Pitt Hükümeti etkili bir şekilde savaşa hazırlanmak için gayret gösterdi.²²

2. Fransa'da Jakobenlerin İktidara Gelmesi

Britanya'ya karşı savaş ilan edildiği 1793'ün Şubat ayından, aynı yılın Ağustos ayına kadar geçen süreçte İhtilal en karanlık dönemini geçirdi diyebiliriz. Bu süreçte Fransa kısa aralıklarla şiddetli hayatta kalma krizleriyle yüz yüze geldi. Britanya ve İspanya ile savaşın başlaması, Kuzeybatıdaki Vendee'de kraliyet isteyen bir ihtilal hareketinin çıkması, Belçika'nın kaybedilmesi, General Charles Francois Dumouriez'in sadakatsizliği, Lyon ve diğer başka

¹³ H. M. Scott, *The Birth of a Great Power System, 1740-1815*, Routledge, London and New York 2013, s. 284.

¹⁴ Aslında neredeyse eldeki tüm imalathaneler birer silah fabrikasına dönüştürüldü. William Stearns Davis, *A History of France from the Earliest Times to the Treaty of Versailles*, Houghton Mifflin Company, Boston and New York 1919, s. 311.

¹⁵ George F. E. Rudé, *The French Revolution*, Grove Press, New York 1991, s. 99.

¹⁶ Jeremy Black, *Britain as a Military Power, 1688-1815*, UCL Press, London 1999, s. 222.

¹⁷ Black, *European Warfare...*, s. 168.

¹⁸ Britanya'nın savaş stratejisi, donanması ve nakdi yardımlarıyla müttefiklerini Fransa'ya karşı desteklemek üzerine dayanıyordu.

¹⁹ Arthur Lyon Cross, *A Shorter History of England and Greater Britain*, The Macmillan Company, New York 1920, s. 587.

²⁰ Britanya, büyük bir ticaret filosuna sahip olmanın avantajlarından yararlanabiliyordu. Bu avantajların başında ise, savaş zamanlarında donanması için gerekli yetişmiş mürettebatı ticaret gemilerindeki denizcilerden karşılama imkânı yer alıyordu. *The Naval Chronicle: The Contemporary Record of the Royal Navy at War*, Vol. I (1793-1798), Edited by Nicholas Tracy, Chatham Publishing, London 1998, s. 1.

²¹ Black, *Britain as...*, s. 222.

²² Cross, *age*, s. 587-588.

şehirlerde yine ayaklanmaların baş göstermesi ve önemli bir Akdeniz limanı olan Toulon'un İngilizlerin eline geçmesi bunların en önemlileriydi.²³

Ancak bu hususlara değinmeden önce biraz daha geriye gitmek faydalı olacaktır. Henüz en karanlık döneme gelinmemişti ama daha 1792 Eylül'ü gelmeden Meclis bastırılmış ve kudretsiz hale getirilmişti bile. Bu dönemde iktidar partisi, gerek Paris'teki gerekse taşradaki muhaliflerinden intikam almanın derdine düşmüştü. Sonunda Yasama Meclisi kapandı. Milli Konvansiyon Meclisi onun yerini aldı. Jakobenlerin en ünlü isimleri Paris'ten seçilen ilk üyeler oldu.²⁴ Meclis'in sağında oturan Jirondenler çoğunluğu teşkil etti. Solda en üstte yer alan sandalyelerde ise dağ anlamında "La Montagne" adını alan Jakobenler oturuyordu.²⁵ Sayısal olarak azınlıktaydılar ancak arkalarında Paris'teki İhtilal taraftarlarının tüm gücü ve pek çok şehrin desteği mevcuttu. Milli Konvansiyon, vakit geçirmeden 21 Eylül 1792'de kraliyeti ilga ve yerine cumhuriyeti ilan etti. Ayrıca Gregoryen takvimini de kaldırdı. 22 Eylül 1792, cumhuriyetin ilk yılının ilk günü oldu.²⁶

1 Şubat 1793 tarihi ise İhtilal Fransası için bir başka önemli kırılma noktası oldu. Zira bu tarihte Fransa, Britanya'ya savaş ilan etti. Ama Fransa'nın savaşmak zorunda kalacağı tek devlet Britanya değildi. Fransa'ya karşı ilk harekete geçen Avusturya ve Prusya'nın yanında İspanya, Portekiz, Hollanda, Toskana, Napoli ve Sardunya²⁷ da savaşa dâhil oldu.²⁸ Nitekim Fransa, bu ilk Koalisyon Savaşı'na yenilgilerle başladı. 1793'ün Şubat ayından Ağustos ayına kadar kesintisiz felaketler dizisi devam etti. Britanya, Belçika'ya altmış bin asker sevketti. Fransız ordusu 21 Mart'ta Neerwinden'de önemli bir yenilgi aldı. Belçika, Avusturya'nın eline geçti. Müttefikler üç yüz bin askerle Alplerden Hollanda'nın sahillerine kadarki sınırda ordugâhlar kurdular. İktidarda bulunan Jirondenler kötü bir savaş idaresi sergiliyordu. Sınırdaki askerleri itaatsiz, generalleri ehliyetsiz ve savaş bakanları yetersizdi.²⁹ Sonunda Jirondenlerin Savaş Bakanı Dumouriez Avusturya'ya kaçtı. Fransa için manzara oldukça karanlık görünüyordu. Tam da bu sıralarda, üyeleri arasında Robespierre, Carnot, Lindet, Collot d'Herbois ve Billaud-Varanne'in de bulunduğu Kamu Güvenliği Komitesi (Comité de Salut Public) kuruldu.³⁰

6 Nisan'da, savaş şartlarında olağanüstü yetkilere sahip olarak kurulan Kamu Güvenliği Komitesi'nin Fransa'da düzeni sağlamak için uyguladığı tedbirler "terör rejimi"nin doğmasına neden oldu.³¹ Jirondenler ile Jakobenler arasındaki anlaşmazlık ise 2 Haziran'da önde gelen

²³ W. Scott Haine, *The History of France*, Greenwood Press, Connecticut, London 2000, s. 84.

²⁴ George William Kitchin, *A History of France*, Vol. III, Clarendon Press, Oxford 1877, s. 506.

²⁵ Emile de Bonnechose, *France*, Vol. IX, Revised and Edited by Fred Morrow Fling, The H. W. Snow and Son Company, Chicago 1910, s. 278.

²⁶ Kitchin, *age*, s. 506.

²⁷ Britanya Hükümeti, ordusunu kuvvetlendirmesi için Sardunya Kralı'na 200.000 Pound yardımda bulundu. Ayrıca Sardunya'nın Akdeniz'e bir donanma göndermesi konusunda da anlaşmaya varıldı. William Hunt, *The History of England from the Accession of George III to the Close of Pitt's First Administration (1760-1801)*, Longmans, Green, and Co., London, New York and Bombay 1905, s. 349.

²⁸ Polonya'yı işgal altına almış olan Rusya, tarafsız kalan ülkelerin Fransızlara yiyecek yardımında bulunmalarına donanmasıyla engel olma konusunda İngilizlere yardım etmeyi kabul etti. Küçük devletler ise yapılan antlaşmalar ve nakdi yardımlarla muhafaza altına alınmaya çalışıldı. Ayrıca Hesse ve Hannover'den askerî birlikler temin edildi. Cross, *age*, s. 588.

²⁹ *Age*, s. 588.

³⁰ Arthur Hassall, *France, Mediaeval and Modern, a History*, Oxford Clarendon Press, 1918, s. 215.

³¹ Colin Jones, *The Cambridge Illustrated History of France*, Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 191. Belirtmek gerekir ki "terör" İhtilal'in doğrudan ve kaçınılmaz bir sonucu değildi. Üstelik İhtilal'in liderleri Rousseau'nun bakış açısına meyletmış görünüyordular. Ama sonuçta Paris'teki kalabalıkların yaptıkları şeyler anlatılamaz derecede gayriinsani ve vahşiydi. Smith, *age*, s. 265. Aslında "terör", askerî ve politik krizlerin

Jironden vekillerin tutuklanması³² ile sert bir şekilde ama kısa sürede bitti. Ancak bu çözüm, “terör rejimi” ile birlikte, “federalist” ayaklanmaların çıkmasının en büyük nedenini oluşturdu.³³

Jirondenlerin bertaraf edilmesiyle Jakobenler mutlak iktidara sahip oldu.³⁴ Ancak Jakobenlerin iktidarı, savaşın sona ermesi anlamına gelmedi. Aslında İhtilal’in önde gelen isimlerinden birisi olan Robespierre de diğer Jakobenler de işin başında Avusturya’ya karşı savaş açılmasını tasvip etmemişti. Ama ilginçtir, Jirondenleri devirip iktidara geldiklerinde tüm Avrupa’ya karşı yapılacak olan savaşa destek vermekte tereddüt göstermediler.³⁵ Danton ve arkadaşlarının dikkat çekici şekilde Britanya ile barış yapma girişimleri ise Kamu Güvenliği Komitesi tarafından Haziran ayında boşa çıkarıldı. Komitenin en önemli görevi “İhtilal Savaşı”nı idare etmekte.³⁶

Jakobenlerin gücü tamamen ele geçirdikleri bu dönemde iç savaşın patlak verdiğine dair genel belirtiler çok açık bir şekilde ortadaydı. Bu nedenle Jakobenler, içeride otoriteyi sağlamayı öncelikli olarak ele almak durumunda kaldı. Bu amaçla da tarihte eşine az rastlanır kanlı despotik bir rejim tesis etme yoluna gidildi. Robespierre, 1793 Haziranı’nda Kamu Güvenliği Komitesi’ne üye olarak seçilmişti. Nitekim o andan itibaren Komite’nin muamelelerinin belirgin özelliği sertlik ve sistematik şiddet oldu.³⁷ Üzerlerine düşen giyotinin gölgesinde Fransız generaller de düşmandan daha fazla politik yöneticilerden korkmayı öğrendi.³⁸

Vatansever duygularla başlayan İhtilal, sonunda, birbiriyle vahşi bir şekilde rekabet eden üç ismin (Robespierre, Marat ve Danton) liderliğinde kana susamış bir zulüm rejimine dönüşmüş oldu.³⁹ Bu iç savaş döneminde ülkenin her yerinde çok sayıda insan idam edildi. Paris’te bir İhtilal Mahkemesi kuruldu. Her ne kadar Paris’te üç binden daha az sayıda insan idam edilmiş olsa da Fransa’da idam edilenlerin toplamı birkaç yüz bini buldu. 1793-4 yılları arasındaki bu “terör dönemi”nde muhtemelen yarım milyon Fransız da “şüpheli” olarak tutuklandı. Yüz otuz ila yüz elli bin Fransız ise ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. Mağdurlar arasında tüm sınıflardan insanlar bulunmaktaydı. Ama özellikle acımasızca muamele görenler “ancien régime”in imtiyazlı sınıflıydı.⁴⁰

doğurduğu bir sonuçtu. Julian Swann, “The French Revolution”, *Themes in Modern European History 1780-1830*, Edited by Pamela M. Pilbeam, Routledge, London and New York 2012, s. 33.

³² Yirmi dokuz Jironden vekil Meclis’in ortasında tutuklandı. Bu şekilde Konvansiyon’un bağımsızlığı da sona ermiş oldu. Bonnechese, *age*, s. 284.

³³ Leonard W. Cowie, *Eighteenth-Century Europe*, G. Bell and Sons, London 1963, s. 327; Jacques Godechot, “The New Concept of the Nation and its Diffusion in Europe”, *Nationalism in the Age of the French Revolution*, Edited by Otto Dann, John Dinwiddy, The Hambledon Press, London and Ronceverte 1988, s. 18. Gerçekten de ayaklanmaların çıkmasındaki en önemli faktör Jirondenlerin başlarına gelenler ve önde gelen Jirondenlerin de ülkedeki destekçilerini bu zorba gruba karşı koymak üzere silaha sarılmaya çağırımları oldu. Charles Downer Hazen, *The French Revolution and Napoleon*, Henry Holt and Company, New York 1917, s. 190.

³⁴ Hunt, *age*, s. 350.

³⁵ Gleichen, *age*, s. 73.

³⁶ Rudé, *age*, s. 99.

³⁷ William Henley Jervis, *A History of France*, Harper & Brothers, New York 1876, s. 566.

³⁸ T. C. W. Blanning, *The French Revolutionary Wars, 1787-1802: Modern Wars*, Arnold-Hodder Headline Group, London and New York 1996, s. 267.

³⁹ Mary Platt Parmele, *A Short History of France*, Charles Scribner’s Sons, New York 1898, s. 93.

⁴⁰ Tüm bu vahşi uygulamalarına rağmen “terör rejimi”nin, Cumhuriyet rejiminin kurtarıcısı olduğu düşüncesi pek çok kişi tarafından kabul edilmektedir. Jones, *age*, s. 191.

HISTORY
STUDIES

2168

Volume 11
Issue 6
December
2019

3. Karşıdevrimci Başkaldırı

Toulon kuşatmasının hikâyesi, “terör rejimi”nin bir parçası olarak ele alındığı zaman daha iyi anlaşılabilir.⁴¹ “Terör dönemi” ise, Fransa’nın başta Britanya olmak üzere pek çok Avrupalı güce karşı savaşılmaya başladığı 1793 Şubatı’ndan sonra başladı. Bu karanlık dönem doğal olarak en başta Bordeaux, Lyon, Marsilya, Nîmes, Montpellier, Caen ve Toulon gibi şehirlerdeki krallık taraftarını ve hatta ılımlı cumhuriyetçileri oldukça yakından etkiledi.⁴²

Hükümetin elinde sınırsız tuttuğu ve savaş şartlarından ciddi şekilde etkilenen bu çok sayıdaki kilit bölgenin halkı, Jirondenlerin başlarına gelenlerin ve mevcut idareden gördükleri baskının etkisiyle ayaklanmaya başladı. Kanal’dan Akdeniz’e kadar olan yerlerde Jakoben cumhuriyete karşı çıkan bu ayaklanmalarda kraliyet taraftarlarıyla İhtilal sonrası ülkesini terk edip bir şekilde geri gelen göçmenler başrol oynadı.⁴³ Paris’in diktatörlüğüne karşı yapılan bu savaşın ateşine, muhtelif şehirlerde bulunan aristokratlar ile sadakat yemini etmemiş papazlar da yakıt ekledi.⁴⁴ Aslında bu ayaklanmalarda kraliyetçiler, federalistler ve Fransa’nın düşmanları birlikte hareket etti. Normandiya, Bordeaux, Vendee, Lyon, Marsilya ve Toulon gibi şehirlerde görülen bu ayaklanmalar Konvansiyon’a karşı önemli bir tehdit oluşturdu.⁴⁵

Söz konusu şehirlerdeki üst-orta sınıfın liderleri, toprakların yeniden dağıtımını içeren arazi kanunu veya zenginlerden zorla borç para toplanması gibi meselelerin yarattığı anarşi tehdidine karşı özgürlüğü, düzeni ve mülkiyeti savunma konusunda endişe duyuyordu. Jakobenler açısından ise Avrupalı güçlerle yaşanan savaşın tüm imkânları iyice zorladığı bir sırada cumhuriyetin varlığına yöneltilmiş bu yeni tehdit menfur bir hainlikten ibaretti.⁴⁶

2 Haziran 1793’te Jironden vekillerin tutuklandıklarından bahsetmiştik. Tutuklanan otuz iki Jironden vekil arasında başta Brissot, Vergniaud, Guadet, Gensonné ve Péiton olmak üzere partinin tanınmış tüm isimleri bulunmaktaydı. Azledilen vekillerden birçoğu ise Paris’ten kaçıp Caen’e gitti. Bu isimler, Konvansiyon’a karşı Batı şehirlerinde çıkan başkaldırı hareketinin liderleri olarak hareket etmeye başladı. Burada Paris’tekine rakip bir idare oluşturulduğu gibi başta Bordeaux, Lyon, Marsilya ve Toulon olmak üzere Fransa’nın Paris’e sadık olmayan şehirleriyle sürekli bir iletişim ağı tesis edildi. Paris’e karşı koymak için de askerî birlikler oluşturuldu.⁴⁷ Lyon’da yirmi bin silahlı adam mevcuttu. Yine Jirondenlerin elindeki Marsilya’da toplanan on bin kişilik bir kuvvet önce yardım için Lyon’a yürüyecek, oradan da Jakobenleri devirmek üzere Paris’e hareket edecekti.⁴⁸ Ağustos ayına kadar kraliyet veya federal sistem taraftarlarının faaliyetleri yirmi civarında bölgeyi etkiledi. Rejime bağlı askerî birliklerdeki eksiklikler ise merkezî hükümetin geniş alanlarda kontrolü kaybetmesine neden oldu.⁴⁹

⁴¹ Michael L. Kennedy, *The Jacobin Clubs in the French Revolution 1793-1795*, Berghahn Books, 2000, s. 50.

⁴² Roger Price, *A Concise History of France*, Third Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 145.

⁴³ Franklin L. Ford, *Europe 1780 - 1830*, Second Edition, Routledge, London and New York 1989, s. 128.

⁴⁴ Lucien Bély, *The History of France*, English Edition, Translated by Angela Moyon, Editions Jean-Paul Gisserot, Paris 2001, s. 81.

⁴⁵ Linda S. Frey, Marsha L. Frey, *The French Revolution*, Greenwood Publishing Group, Westport 2004, s. 11; Godechot, *agm*, s. 18.

⁴⁶ Price, *age*, s. 145.

⁴⁷ Jervis, *age*, s. 566.

⁴⁸ Peter Kropotkin, *The Great French Revolution 1789-1793*, Translated by N. F. Dryhurst, Cosimo Inc., New York 2009, s. 459.

⁴⁹ Price, *age*, s. 146.

Paris'in buyruklarından bıkanların⁵⁰ Fransa'nın pek çok yerinde çıkardıkları bu ayaklanmalar, başta Britanya olmak üzere Koalisyon'u oluşturan devletler tarafından destekleniyordu.⁵¹ Ancak sonunda bu asi şehirler Paris yönetimi tarafından kuvvet kullanılarak teker teker kontrol altına alındı.⁵² Caen, Bordeaux, Nantes, Marsilya⁵³ ve Lyon⁵⁴ gibi yerlerdeki isyankâr halka askerî müdahaleyle boyun eğdirildi ve İhtilal Hükümeti'nin otoritesi yeniden tesis edildi.⁵⁵ Bu süreçte Jakoben iktidar, cumhuriyetin dâhili düşmanlarına acımasızca muamele etmekten geri durmadı. Vendee'deki kraliyet taraftarları katliama uğradı.⁵⁶ Cumhuriyet yönetiminden ağır darbeler alan bu şehirlere öfkeli Konvansiyon tarafından yeni isimler dahi verildi. Marsilya, Ville-affranchie (azat edilmiş şehir) ve Lyon, Ville-sans-nom (isimsiz şehir) olarak adlandırıldı. Ama belirtmek gerekir ki isyan ruhu Vendee'de ve içeride Bretanya'da için için yanmayı sürdürdü. Nantes'te binlerce muhalif Hükümet temsilcilerinden Jean-Baptiste Carrier tarafından katledildikten sonra bile Vendee asileriyle "Chouans" denilen Bretanyalı gerillalar cumhuriyetçi orduya aralıklarla saldırılarda bulunmaya devam etti. Bununla beraber 1793 yılının sonuna doğru Jakoben idare cumhuriyete karşı gelişen bu yaygın başkaldırı hareketinin üstesinden gelmeyi başardı.⁵⁷

4. Britanya'nın Toulon'u İşgali

Federalistlere karşı sağlanan önemli başarıya ve Paris'te Robespierre'in liderliğindeki radikal rejim düzenine rağmen Fransa Cumhuriyeti Toulon'da şiddetli bir isyana maruz kaldı.⁵⁸ Fransızlar açısından kötü bir şöhrete sahip bu başkaldırı hareketi, yukarıda değindiğimiz Fransız şehirlerinde 1793 yılında görülen bir dizi isyan serisinin sonuncusu oldu.⁵⁹

Toulon halkı, İhtilal partisinin Lyon ve Marsilya'da yaptığı vahşetlerden dolayı dehşete düşmüştü. Nitekim onlar da çareyi Jakobenlere karşı ayaklanmada aradı.⁶⁰ Zira halkın büyük bir kısmı, limanda çalışan görevlilerin tamamı⁶¹ ve şehrin idarecileri cumhuriyet muhaliflerinden oluşuyordu ve Milli Konvansiyon'a karşı XVI. Louis'in ikinci oğlu Louis'i destekliyordu. Louis ise henüz 8 yaşındaydı ve Paris hapishanesinde tutuluyordu. Kraliyet taraftarlarınca XVII. Louis adıyla kral olarak kabul ediliyor ve fiilen başa geçirilmek isteniyordu.⁶² Nitekim isyan hareketi başlayınca Toulonlular, kendisini kral olarak kabul ve ilan etti. Comte de Provence⁶³ (Provence Kontu – gelecekteki XVIII. Louis) ise kral vekili olarak kabul edildi.⁶⁴

⁵⁰ Charles J. Esdaile, *The French Wars 1792-1815*, Routledge, London and New York 2001, s. 10.

⁵¹ Ford, *age*, s. 128.

⁵² Godechot, *agm*, s. 18.

⁵³ Marsilya'da oluşturulan karşı-devrimci ordu, Carteaux kumandasındaki Cumhuriyet ordusu tarafından bozguna uğratıldı. Sonunda Carteaux, 25 Ağustos'ta Marsilya'ya girmeyi başardı. Kropotkin, *age*, s. 459.

⁵⁴ Bu asi şehirlerin başında gelen Lyon, altı hafta süren bombardımanın ardından 9 Ekim'de Hükümet güçlerine teslim oldu. James Franck Bright, *A History of England, Period III, Constitutional Monarchy William and Mary to William IV. 1689-1837*, E. P. Dutton and Co., New York 1889, s. 1169.

⁵⁵ Rudé, *age*, s. 99.

⁵⁶ Lord Rosebery, *Pitt*, MacMillan and Co., London and New York 1891, s. 130.

⁵⁷ Ford, *age*, s. 129.

⁵⁸ Esdaile, *age*, s. 2.

⁵⁹ Malcolm Crook, *Toulon in War and Revolution from the Ancien Régime to the Restoration 1750-1820*, Manchester University Press, Manchester and New York 1991, s. 126.

⁶⁰ Charles Duke Yonge, *The History of England from the Earliest Times to Death of Viscount Palmerston 1865*, Second Edition, Longmans, Green, and Co., London 1871, s. 645.

⁶¹ Kropotkin, *age*, s. 459.

⁶² Jennifer Mori, *Britain in the Age of the French Revolution: 1785-1820*, Routledge, London and New York 2014, s. 202.

⁶³ XVIII. Louis hakkında bilgi için bkz. Philip Mansel, *Louis XVIII*, John Murray, London 2005.

⁶⁴ Godechot, *agm*, s. 18.

Toulonlular, ayaklanmanın daha başlarında çok sayıda Jakobenî⁶⁵ infaz ettiği gibi bölgedeki Konvansiyon güçlerine karşı da saldırılarda bulunmaya başladı.⁶⁶ Yönetime bu şekilde baş kaldıran halk, doğal olarak, kendisini büyük bir tehlikeye atmış oldu. Çareyi ise başta İngilizler olmak üzere Koalisyon güçlerini ve rejim muhalifi göçmenleri⁶⁷ yardıma çağırmakta gördü.⁶⁸ Toulonluların temel amacı, kraliyet ile soyluluğun yeniden ihdas edilmesi ve ruhban sınıfının ayrıcalık ve imtiyazlarının tekrar kabul edilmesiydi.⁶⁹

Toulon halkı cumhuriyet idaresine karşı başkaldırdığı sırada Tümamiral Lord Samuel Hood⁷⁰ komutasında bulunan Britanya'nın Akdeniz Donanması Lyon Körfezi'nde seyretmekteydi. Asilerin liderlerinden Tümamiral Trugoff, Lord Hood ile temasa geçip yardıma gelmesi için müzakereleri yürüten isim oldu.⁷¹ Yardım şartlarında⁷² anlaşmaya varılması üzerine Lord Hood, bu önemli liman şehrine doğru harekete geçti.⁷³ Kısa bir süre sonra Toulon'a varan İngiliz donanması limana giriş yaptı. İlk olarak Hood'un savaş gemilerinden

⁶⁵ Jakobenler, diğer Fransız şehirlerinde olduğu gibi, Toulon'da da bir dernek açmışlardı. Cemiyetin başındaki isimler her ne kadar din adamlarından ve avukatlardan oluşuyor olsa da üyelerin büyük bir kısmı limanda yer alan tersanede işçilerdi. Ayaklanma başladığı zaman öncelikli olarak bu cemiyetin üyeleri hedef alındı. Kennedy, *age*, s. 47.

⁶⁶ Ford, *age*, s. 129.

⁶⁷ İsyan hareketi nedeniyle Toulon, İhtilal sonrası göçmen durumuna düşmüş Fransızlar için çok önemli bir yer ve Konvansiyon'a karşı bir köprübaşı konumuna gelmiş oldu. *French Emigres in Europe and the Struggle against Revolution, 1789-1814*, Edited by Kirsty Carpenter, Philip Mansei, Macmillan Press, London 1999, s. XIX.

⁶⁸ Alfred Cobban, *A History of Modern France*, Volume One: Old Régime and Revolution 1715-1799, Penguin Books, Baltimore 1961, s. 218. Eric J. Evans, *William Pitt the Younger*, Routledge, London 1999, s. 47. Toulonlular yardım çağırarak için Fransız donanmasına ait pek çok gemiyi kullanmaktan da geri durmadı. Price, *age*, s. 145-146.

⁶⁹ *French Emigres...*, s. XIX.

⁷⁰ Hood, oldukça tecrübeli ve saygıdeğer bir amiraldi. Emri altında çalışmış olan ünlü Horatio Nelson'a göre bu neslin en büyük denizcisiydi. Joshua Meeks, *France, Britain, and the Struggle for the Revolutionary Western Mediterranean - War, Culture and Society, 1750-1850*, Palgrave Macmillan, 2017, s. 81. Yine Nelson'a göre bu sırada 69 yaşında bulunan Hood, 40 yaşındaki birisinin ruh ve enerjisine sahipti. J. Holland Rose, *Lord Hood and the Defence of Toulon*, Cambridge University Press, Cambridge 1922, s. 9.

⁷¹ Edward Baines, *History of the Wars of the French Revolution from the Breaking out of the War in 1792 to the Restoration of a General Peace in 1815; Comprehending the Civil History of Great Britain and France during that Period*, Vol. I, Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, London 1817, s. 88.

⁷² Lord Hood Toulonlulara gönderdiği 23 Ağustos tarihli bildiriye, monarşi lehine açık ve samimi bir deklarasyonda bulunulması, limandaki bazı gemilerin çekilmesi ve liman ile kalelerin geçici olarak kendisi kontrolüne verilmesi halinde Toulon halkının İngilizlerin tüm yardım ve desteğine sahip olabileceğini ifade etti. Buna karşılık Toulonluları temsil eden üç kişi yardım anlaşması şartlarını belirlemek üzere 25 Ağustos'ta Hood ile bir görüşme yaptı. Sonuçta 8 maddelik bir metin üzerinde uzlaşmaya varıldı. Söz konusu metinde Toulon sakinlerinin 1789 Kurucu Meclisi'ndeki gibi monarşik bir hükümeti kabul edip XVI. Louis'in oğlu XVII. Louis'i kral olarak ilan ettikleri, hâlihazırda Fransa'yı yöneten zorbalardan despotizmle artık katlanmayacakları, kıyıdaki kalelerin geçici olarak Amiral Hood'un emrine verileceği, Toulon'a yönelik saldırılar karşısında İngilizlerin yardımına güvendikleri ve Fransa'da barışın yeniden sağlanması halinde İngilizlerin eline geçecek olan gemi ve kalelerin Fransız Milleti'ne teslim edileceği beyan edildi. UK (United Kingdom), TNA (The National Archives), FO (Foreign Office) 95/4/6; Folio 524, 648; David Dundas, Samuel Hood, *Summary Account of the Proceedings of the Fleet and Army, Employed at Toulon, in 1793, with Observations on the Claim that has been made by Admiral Lord Hood, for the Remuneration of the Navy Exclusively for that Service*, P. Norbury, 1805, s. 2-3.

⁷³ Bu dönemde Akdeniz donanmasından gönderilen bir mesajın Londra'ya ulaşması yaklaşık üç hafta sürüyordu; nitekim Londra'dan gelen bir emrin de donanmaya ulaşması aynı süreyi buluyordu. Zaman kaybetmek istemeyen Hood, Toulon'dan gelen yardım çağırısı karşısında kararsızlık göstermedi; Londra'dan onay gelinceye kadar beklemek yerine bu bulunmaz fırsatı değerlendirme yolunu seçti. Meeks, *age*, s. 81. Toulon şehrinin ve limanını ele geçirmenin önemini takdir eden Hood, başarılı olunması halinde savaşın kısılacığını düşünüyordu. UK, TNA, FO, 95/4/6; *The London Gazette Extraordinary*, Published by Authority, September 16, 1793.

çıkan 1.500⁷⁴ kadar asker 28 Ağustos'ta⁷⁵ Toulon'a ayak bastı. Ayrıca Fransa ile savaş halinde bulunan İspanya da destek için donanmasını gönderdi.⁷⁶ Bir süre sonra bu harekâta Sicilya'dan ve Napoli'den gönderilen askerler⁷⁷ ile Fransız göçmenlerden oluşan birlikler de katıldı.⁷⁸ Bu şekilde Toulon liman ve tersanesinin zapt edilmesiyle Fransa'nın Akdeniz donanmasının çok büyük bir bölümünün kontrolü İngilizlerin eline geçti.⁷⁹

Toulon Tersanesi'nin planı⁸⁰

Lord Hood, Toulon'un zapt edilmesinin akabinde Tuğamiral G. K. Elphinstone'u Lamalgue Kalesi'ne ve çevresine vali olarak tayin etti. Elphinstone ise ilk iş olarak bölgedeki stratejik yerleri almaya ve güçlü bir tahkimat oluşturmaya çalıştı. Ayrıca General Jean-François

⁷⁴ Hood tarafından gönderilen 29 Ağustos 1793 tarihli yazı. Bkz. *The London Gazette Extraordinary*, September 16, 1793. Ayrıca bkz. Earl Stanhope, *Life of the Right Honourable William Pitt*, Vol. II, John Murray, London 1861, s. 206; Rose, *age*, s. 23.

⁷⁵ Hood, 27 Ağustos gece yarısı karaya asker çıkarmak için gerekli hazırlıkları yaptı. UK, TNA, FO 95/4/6; *The London Gazette Extraordinary*, September 16, 1793. Muhtemelen bu sebeple Cook ve Stevenson, İngiliz askerlerinin karaya çıkış tarihi olarak 27 Ağustos'u vermiştir. Bkz. Chris Cook, John Stevenson, *The Routledge Companion to European History Since 1763*, Routledge, London and New York 2005, s. 52. Albert Soboul ise Toulonluların şehri İngilizlere teslim ettikleri tarihi 29 Ağustos olarak göstermiştir. Bkz. Albert Soboul, *A Short History of the French Revolution, 1789-1799*, Translated by Geoffrey Symcox, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 1977, s. XXII.

⁷⁶ Amiral Hood, Toulon harekâtı öncesinde İspanyol Komutan Don Juan de Langara ile iletişime geçti. Langara öncelikle Amiral Gravina'yı İngilizlere yardım için Toulon'a gönderdi. Limana vardığı zaman Amiral Hood ile görüşen Gravina, en kısa zamanda mümkün olduğu kadar çok İspanyol askerin karaya çıkarılmasıyla ilgili İngilizlerin talebini olumlu karşıladı ve 1.000 kadar askerin harekât için hazır olmaları emrini verdi. UK, TNA, FO 95/4/6; *The London Gazette Extraordinary*, September 16, 1793.

⁷⁷ *The London Gazette*, October 8-12, 1793.

⁷⁸ Boyd Hilton, *A Mad, Bad, and Dangerous People?: England 1783-1846*, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 82.

⁷⁹ Toulon'un işgaliyle 120 topluk Le Commerce de Marseille'in de dâhil olduğu 15 Fransız savaş gemisi İngilizlerin eline geçti. *The Edinburgh Advertiser*, September 10-13, 1793; *The Glasgow Advertiser*, September 9-13, 1793; Nicholas Tracy, *Nelson's Battles: The Triumph of British Seapower*, Seaforth Publishing, Barnsley UK 2008, s. 55. Bu şekilde Fransızlar tüm donanmanın üçte birlik kısmını kaybetmiş oldular. Hunt, *age*, s. 352.

⁸⁰ UK, NMM (National Maritime Museum), G231:6/28. Toulon limanını gösteren tasvirler için bkz. UK, NMM, PAD1627; P/30(17).

Carteaux'a bağlı Fransız kuvvetlerinin 30 Ağustos'taki Toulon'a yaklaşma girişimlerini de boşa çıkardı.⁸¹

Toulon'da yaşanan gelişmelerin haberi⁸² Britanya'da büyük bir heyecan ve sevinç yarattı.⁸³ "The London Gazette"⁸⁴ adlı Britanya'nın resmi gazetesinin 12 Ekim tarihli sayısında, Toulon'un bundan böyle Fransa'daki hükümetin değil, Britanya'nın koruması altında olduğu kamuoyuna duyuruldu.⁸⁵ Dışişleri Bakanı Grenville'e göre Toulon'un işgali savaşın sonunu getirecek derecede önemli bir gelişmeydi.⁸⁶ Nitekim Fransız halkına hitaben kendisi tarafından hazırlanan⁸⁷ ve 29 Ekim tarihinde yayınlanan bir deklarasyonda şöyle deniliyordu: "Kral, diğer güçlerle alışılmış barış ilişkilerini idame ettirme yeterliliğine sahip evrensel adalet ilkelerine dayanan meşru ve istikrarlı bir hükümetin kurulmasını istiyor. Majesteleri, genel huzurun yeniden tesis edilmesi ve yasal ve kalıcı bir otoritenin uygulanması için genel huzur arzusuyla hareket edecek ve taahhütlerini yerine getirme gücüne sahip böyle bir hükümetle müzakere edebilmeyi şiddetle arzu ediyor... Onları (Fransa halkını) soya dayalı monarşinin temel ilkelerine katılmaya çağırıyor... Bir kez daha kanun, ahlak ve din hâkimiyeti altında birleşmeleri için çağırıyor..."⁸⁸

Bu noktada Genç William Pitt'in konuyla ilgili niyet ve tutumuna bakmak gerekir. İstemeyerek de olsa İhtilal Savaşları'na dâhil olan Genç Pitt'in stratejisi, Britanya'nın müttefiklerini Fransa'ya karşı yaptıkları saldırılarda finansal ve askerî olarak desteklemek üzerine kuruluydu.⁸⁹ Üstelik başlangıçta İhtilal gelişmelerinin Fransa'nın bir iç meselesi olduğunu söyleyen Pitt, artık "müdahil olmama" prensibini bir tarafa bırakmış ve Fransa'da Bourbon iktidarının yeniden tesisi için müdahil olma planları yapmaya başlamıştı. Toulon, bu amaç için çok iyi bir fırsat yaratmış oldu. Nitekim Toulon'un Lord Hood'a teslim olması, Pitt Kabinesi'ni Bourbon restorasyonuna taraftar olduğunu ilan etmek zorunda bıraktı.⁹⁰ 20 Kasım'da ilan edilen Toulon Deklarasyonu bunu açıkça ortaya koydu: "Majesteleri, Fransa'nın

⁸¹ İşgal karşısında Fransızların Toulon'u kurtarmaya yönelik ilk girişimleri Carteaux'a bağlı 750 askerden oluşan bir birliğin Toulon'a doğru harekete geçmesiyle başladı. Buna karşılık Elphinstone, İngiliz ve İspanyollardan oluşan 600 askerle Fransızları püskürtmeyi başardı. Kale'nin güvenliği için ise 400 deniz eri kıyıya çıkarıldı. Çarpışmalar sırasında bir binbaşı da dâhil olmak üzere 12 İngiliz ve 3 İspanyol askeri hayatını kaybetti. 49 İngiliz ve 3 İspanyol askeri de yaralandı. Konuyla ilgili olarak Lord Hood tarafından gönderilen 31 Ağustos 1793 tarihli yazı için bkz. *The London Gazette*, September 17-21, 1793.

⁸² Toulon'un işgal haberi 12 Eylül'de Torino yoluyla Londra'ya ulaştı. Charles James Fox, *Napoleon Bonaparte and the Siege of Toulon*, Law Reporter Company, Washington, D. C. 1902, s. 7. Gelişmelerin resmi bilgisi ise ancak 15 Eylül'de, Leviathan adlı geminin kaptanı Lord Hugh Conway'nın Lord Hood tarafından gönderilen 29 Ağustos tarihli yazıyı Londra'ya getirmesiyle öğrenildi. Söz konusu yazı, Britanya'nın resmi yayın organı olan *The London Gazette*'in 16 Eylül tarihli özel sayısında kamuoyuyla paylaşıldı. Bkz. *The London Gazette Extraordinary*, September 16, 1793. Lord Hood'un 29 Ağustos 1793 tarihli yazısı için ayrıca bkz. UK, TNA, FO 95/4/6.

⁸³ Yonge, *age*, s. 645.

⁸⁴ Bu gazete 1665 yılında yayınlanmaya başladı. Gazete hakkında bilgi için bkz. <https://www.thegazette.co.uk/about>

⁸⁵ Toulon'daki halkın ihtiyaçlarının karşılanması, tabi olacakları kurallar ve ticari şartlarla ilgili olarak yapılan düzenleme de *London Gazette*'de ilan edildi. Bkz. *The London Gazette*, October 8-12, 1793; October 12-15, 1793; October 15-19, 1793; October 19-22, 1793.

⁸⁶ Hunt, *age*, s. 352.

⁸⁷ Ephraim Douglass Adams, *The Influence of Grenville on Pitt's Foreign Policy 1787-1798*, Carnegie Institution of Washington, Washington 1904, s. 23.

⁸⁸ Söz konusu manifesto Fransa'ya karşı savaşan İngiliz birliklerine de gönderildi. Fransızca ve İngilizce olarak kaleme alınan bu uzun manifestonun metni için bkz. *The London Gazette*, October 26-29, 1793; *The Edinburgh Advertiser*, October 29 - November 1, 1793; *The Glasgow Advertiser*, October 28-November 1, 1793.

⁸⁹ John A. Hargreaves, "Pitt, William (The Younger)", *British Political Leaders: A Biographical Dictionary*, Edited by: Keith Laybourn, ABC-CLIO, California 2001, s. 267.

⁹⁰ Mori, *age*, s. 202.

mutluluğunu içtenlikle diliyor ancak bu gerekçeyle hiçbir şekilde hükümetinin şeklini tespit etmek istemiyor.” ama “Majesteleri, en hakkaniyetli ve yararlı yol olarak görünen XVII. Louis ve tacın yasal varisleri şahsında monarşinin yeniden tesis edilmesini açıkça söylemekte tereddüt etmiyor.”⁹¹

Gerçekten de Pitt Hükümeti, Fransa’nın güneyini gelecekteki kraliyetçi askerî operasyonların üssü olarak kullanmayı ümit ediyordu.⁹² Amaç “ancien régime”in hiç değiştirilmeden tesis edilmesi değil ama anayasal monarşinin İhtilal öncesi yasalarına ve siyasi kurumlarına dayanarak yeniden şekillendirilmesiydi. Bu, Toulon’un kaderiyle ilgili olarak Başbakan Pitt ile Dışişleri Bakanı Grenville’in yaptıkları müzakerelerin sonucu olarak ortaya çıkan bir plandı.⁹³ Zira Pitt de diğer bakanlar da ne istemedikleri konusunda netteler; müstebit monarşinin tekrar tesis edilmesini kesinlikle istemiyorlardı.⁹⁴ Grenville’e göre eski rejimin yeniden kurulması “ne yapılabilir ne de arzu edilen” bir düşünceydi. Genel olarak Pitt Kabinesi, Fransızların mutlakiyet ile 1791 Anayasası arasında bir orta yol bulmalarını umuyordu.⁹⁵

Sonuç olarak Britanya’daki iktidar, orduyu takviye edip güçlendirmek ve bu şekilde Fransa’yı dize getirmeye çalışmak yerine kraliyet taraftarı Fransızlara bel bağlamayı tercih etti. Ancak bu amaçla ele geçirilen Toulon’daki kral taraftarlarına küçük sayılabilecek bir yardım gönderdi. Her ne kadar asi Toulon halkı yabancı istilacılarla samimi bir şekilde işbirliği

⁹¹ *The Parliamentary History of England: From the Earliest Period to the Year 1803 - The Parliamentary Debates*, Vol. XXX, Printed by T. C. Hansard, London 1817, s. 1061; *The London Gazette*, December 21-24, 1793; *The Edinburgh Advertiser*, December 24-27, 1793; *The Glasgow Advertiser*, December 23-27, 1793. Ayrıca bkz. Adams, age, s. 23-24. Genç Pitt, 1794 yılında Parlamento’da yaptığı bir konuşmada önceki deklarasyon ile Fransa halkına hitaben ilan edilen bu son deklarasyon arasında tutarsızlık olduğu suçlamalarına karşı çıktı ve her ikisinin de mükemmel şekilde tutarlı olduğunu ve her ikisinde de kalıtsal monarşiyi tasdik eden Fransa halkının tümüne koruma sunulduğunu ileri sürdü. Bkz. *The Parliamentary Register; Or History of the Proceedings and Debates of the House of Commons; Containing an Account of the Most Interesting Speeches and Motions; Accurate Copies of the Most Remarkable Letters and Papers; of the Most Material Evidence, Petitions, &c. Laid Before and Offered to the House, During the Fourth Session of the Seventeenth Parliament of Great Britain*, Vol. XXXVIII, Printed for J. Debrett, opposite Burlington House, Piccadilly, London 1794, s. 372.

⁹² J. Holland Rose, *William Pitt and the Great War*, G. Bell and Sons Ltd., London 1911 s. 152.

⁹³ Mori, age, s. 202. Britanya Kralı III. George ise Fransa’daki kraliyet taraftarlarını destekleme konusunda ihtiyatlı bir tutum sergiliyordu. Nitekim 1793 Kasım’ında Toulon’daki İngiliz güçlerinin tahkim edilmesi gerekliliğiyle ilgili bir rapora karşı yaptığı değerlendirme, Pitt Hükümeti’nin uygulamaya çalıştığı plana nasıl baktığını açıkça gösteriyordu: “Genel kanaatime göre, etraflıca düşünülerek son şekli verilmiş bir planı değiştirmek hiç uygun değildir. Ancak bu plandan dönülmesini gerektirecek sadece mantıki değil ama aynı zamanda zorlayıcı şartlar mevcuttur... Toulon’daki birlikleri takviye etmek ve aynı zamanda Batı Hindistan’da büyük operasyonlara girişmek tamamiyle imkânsızdır.” Jeremy Black, *George III: America’s Last King*, New Haven and London, Yale University Press, 2008, s. 348.

⁹⁴ Pitt ile Grenville arasında Toulon’un kaderiyle ilgili olarak yapılan görüşmeler, İngiliz siyasi aklında “ancien régime”in, İhtilal ve doğurduğu savaflara rağmen, menfi hatırasının hala canlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu konuda bkz. Jennifer Mori, “The British Government and the Bourbon Restoration, the Occupation of Toulon 1793”, *The Historical Journal*, Vol 40, Issue 3, September 1997, s. 699-719.

⁹⁵ Duffy, *agm*, s. 15. Pitt, öncelikle Fransa Cumhuriyeti’nin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetine sahip olup olmadığı konusunda endişeliydi. Alex J. Bellamy, *Massacres and Morality: Mass Atrocities in an Age of Civilian Immunity*, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 50.

içerisine girse de hedefin büyüklüğüyle paralellik arz etmeyen askerî yardım Pitt Kabinesi'nin planını başarısızlığa mahkûm hale getirdi.⁹⁶

5. Toulon'un Geri Alınması ve Napolyon Bonapart

Toulon'daki rejim muhalifi ayaklanma İngilizlerin şehri teslim almasıyla sonuçlanmıştı. Jakobenler bu hareketi vatana ihanet ve federalist bir hareket olarak gördü.⁹⁷ Jakobenlerin idaresindeki Konvansiyon bir taraftan pek çok şehirdeki isyan hareketiyle, diğer taraftan da Koalisyon güçleriyle mücadele halindeydi. Buna ek olarak ciddi bir ekonomik kriz de mevcuttu. İhtilal Hükümeti'nin çıkardığı kâğıt para değer kaybına uğruyordu. Nitekim 1793 yazında değerinin yüzde 77'sini kaybetti. Ayrıca yiyecek ve yakıt gibi temel ihtiyaçlar konusunda da sıkıntılar yaşıyordu.⁹⁸

İhtilal'e destek veren Fransızlar ise kötü gidişat karşısında yılgınlık göstermedi ve canlanıp harekete geçmeyi başardı. İktidar tüm halkı silahaltında toplayıp bir milyonluk bir ordu oluşturdu.⁹⁹ Halk, vatan sevgisinden ve hatta yaşadığı umutsuzluktan ilham alarak kötü giden kaderinin yönünü değiştirmeyi başardı.¹⁰⁰ 8 Eylül'de Dunkirk'ü tehdit eden müttefik kuvvetleri yenilgiye uğratıldığı gibi Sardunya ordusu da Savoie'dan sürüldü.¹⁰¹

Üstesinden gelinmesi gereken diğer önemli mesele ise iç otorite ve düzenin sağlanmasıydı. Nitekim Kamu Güvenliği Komitesi, Fransa'nın pek çok yerinde çıkan ayaklanmalar karşısında Jironenlere, monarşistlere ve federalistlere yönelik sert tedbirler almaya başladı. Ordu mensuplarından asil bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelenlerin görevlerine birdenbire son verildi. Konvansiyon'un yetkilendirdiği "misyon temsilcisi" olarak adlandırılan kişiler, askerî birimlerle Jakoben komisyonlar arasında koordinasyonu sağlamak üzere taşraya gönderildi. Asi şehirler, yukarıda belirttiğimiz gibi, alınan askerî tedbirler sonucunda teker teker cumhuriyetçi ordunun eline geçti. Bordeaux ile Normandiya'da yer alan Rouen ve Caen gibi şehirler çok direnmeden Jakoben idareye teslim oldu. Ayaklanmaların devam ettiği diğer şehirler ise ancak şiddetli taarruzlarla alınabildi. Marsilya 1793 Ağustos'u'nun sonlarında, Lyon şehri ise iki aylık bir kuşatmanın ardından Eylül ayında ele geçirilebildi.¹⁰² Çoğu manga ateşi sonucu olmak üzere iki binden fazla Lyonlu isyanın bedelini hayatlarıyla ödedi.¹⁰³

Toulon'a gelince, bu asi şehrin kontrol altına alınması her açıdan kritik bir önem arz ediyordu. İsyan ve yaşanan işgalin başlarında Toulonlularla ve Koalisyon güçleriyle mücadeleye başlayan isim Marsilya'daki isyana son veren¹⁰⁴ General Jean-François Carteaux olmuştu. Emri altındaki cumhuriyet ordusuyla İngiliz Hükümeti'nin Toulon'a vali olarak atadığı Tümgeneral O'Hara'nın¹⁰⁵ komutasındaki müttefiklerin ilerlemesine engel olan Carteaux, kısa bir süre içerisinde civardaki köyleri kontrolü altına almayı ve şehrin etrafını sarmayı başardı. Özellikle kritik bir konumda yer alan Ollioules geçidinde¹⁰⁶ oluşturulan

⁹⁶ Cross, *age*, s. 588.

⁹⁷ Stewart Ross, *Events and Outcomes: The French Revolution*, Evans Brothers, London 2002, s. 36.

⁹⁸ Frey; Frey, *age*, s. 28.

⁹⁹ Yeni Savaş Bakanı Carnot, acemi askerlerle ordunun eksikliğini kapatmaya çalıştı. Bunu yaparken tecrübeli birliklerle yeni olanları birleştirerek etkili bir ordu oluşturdu. Cross, *age*, s. 588.

¹⁰⁰ Rosebery, *age*, s. 129.

¹⁰¹ Cook; Stevenson, *age*, s. 52.

¹⁰² Ford, *age*, s. 129.

¹⁰³ Kennedy, *age*, s. 50.

¹⁰⁴ Owen Connelly, *The Wars of the French Revolution and Napoleon, 1792–1815: Warfare and History*, Routledge, London and New York 2006, s. 53.

¹⁰⁵ Atama kararı 19 Eylül'de alındı. Lord Mulgrave ise vali yardımcısı olarak görevlendirildi. UK, TNA, HO 42/25/187, folios 476.

¹⁰⁶ Müttefik güçleri, Toulon'u işgal altına aldıktan hemen sonra etraftaki köyleri ele geçirdiği gibi şehre giden yolda

sağlam bir savunma hattıyla Eylül ayında Toulon kuşatması başlamış oldu.¹⁰⁷ Lyon’u ele geçiren askerî birlikler de kısa bir süre sonra bölgeyi çeviren orduyla birleşmek üzere güneye doğru yöneldi.¹⁰⁸

Toulon haritası¹⁰⁹

Komutan Carteaux vaktiyle ressamlık yapmış, Marsilya’daki isyan sonrası terfi almış bir isimdi. Ancak Toulon’un bir türlü alınamaması nedeniyle Kasım ayında görevinden alındı ve yerine bir süre doktorluk¹¹⁰ yapmış, Piyemonte’deki karışıklıklar sonrası terfi etmiş ve Crancé’in emri altında Lyon’u almayı başarmış olan General François Amédée Doppet getirildi. Ama O da bu vazifede uzun süre kalamadı. Sonunda kuşatmanın başına tecrübeli bir asker¹¹¹ olan General Jacques François Dugommier geçti. Konvansiyon’u ise Barrases, Salicettis ve Genç Robespierre temsil ediyordu. Dugommier’in gelişiyle Koalisyon güçlerine karşı yapılan kuşatma harekâtı da şiddetlendi. Fransızlar, fırınlarda ya da çiftlik evlerinde yapılan top gülleleriyle özellikle Malbosquet tabyasına¹¹² hâkim olabilmek için saldırıları

dağlar arasında çok önemli dar bir boğaz olan Ollioules Geçidi’ne de hâkim oldu. Burasının savunması ise bir miktar İspanyol askerine bırakıldı. Bu tedbirsizce davranış Toulon’a ulaşan Carteaux’un işini kolaylaştırdı ve Eylül başında söz konusu geçit Fransız ordusunun kontrolüne geçti. Yaşanan çarpışmalarda ise 35 İspanyol askeri öldü, 2’si subay 22 asker de yaralandı. *The London Gazette*, September 24-28, 1793; *The Edinburgh Advertiser*, September 27-October 1, 1793; Thomas Smart Hughes, *The History of England From the Accession of George III. 1760 to the Accession of Queen Victoria 1837*, Vol. IV, Third Edition, George Bell, London 1846, s. 136.

¹⁰⁷ *Cassell’s Illustrated History of England*, Vol. VI - From the French Revolution (July, 1792) to the Death of George III. (January, 1820), Cassell Petter and Galpin, London, Paris & New York 1865, s. 70.

¹⁰⁸ William Doyle, *The Oxford History of the French Revolution*, Oxford University Press, Oxford 1989, s. 254.

¹⁰⁹ UK, NMM, PAD1631. Farklı haritalar için bkz. G231:6/28; P/30(16); PAD1628; PAH7846.

¹¹⁰ Fransız askerler, asker kökenli olmayan komutanlardan memnun değildiler; “Bize komutanlık yapmak üzere ressamlar ve doktorlar göndermeye ne zaman son verecekler?” diye şikâyetle bulunuyorlardı. M. Guizot, Madame Guizot de Witt, *France*, Translated By Robert Black, Vol. VI, Peter Fenelon Collier & Son, New York 1900, s. 287.

¹¹¹ Dugommier bu göreve getirildiği zaman 65 yaşında bulunuyordu. Connelly, *age*, s. 54. 50 yıl orduda hizmet vermiş bir isimdi. Hughes, *age*, s. 137.

¹¹² Fransızların Malbosquet tabyasını ele geçirmek için 14 Ekim’de düzenledikleri saldırıda İngilizlerden ve İspanyollardan 2’şer asker hayatını kaybetti. Ayrıca 5 İngiliz, 8 Piyemonteli, 11 İspanyol ve 10 Napolili asker de yaralandı. Ertesi günkü çatışmalarda ise müttefikler, 11’i kraliyet destekçilerinden oluşan alaydan olmak üzere toplamda 13 asker daha kaybetti. *The London Gazette*, November 19-23, 1793. Fransızların Malbosquet tabyasını tehdit eder şekilde Arenes tarafına bir batarya yerleştirmeleri üzerine 30 Kasım’da yaşanan şiddetli çatışmada ise işgal kuvvetlerinin kaybı 20’yi buldu. 90 asker de yaralandı. Bu sayılara kayıp olan askerler dâhil değildi. Üstelik

artırdı.¹¹³ Bu şekilde Fransız ordusu Toulon'u hem doğudan hem de batıdan ciddi şekilde tehdit etmeye başladı.¹¹⁴

Koalisyon güçlerine gelince, Toulon limanı onların işgali altında bulunuyordu. Konvansiyon tarafından atanan asker kökenli olmayan generaller kasabayı ve çevresini ele geçirmelerinde İngilizlerin işini kolaylaştırmıştı.¹¹⁵ Nitekim İngilizler zaman kaybetmeden yeni istihkâmlar oluşturmaya ve var olanları da silahlandırmaya başladı.¹¹⁶ Ancak Amiral Hood, Toulon'da tutunmasını ve içerilere doğru ilerlemesini sağlayacak sağlam bir garnizon kurmayı bir türlü başaramadı.¹¹⁷ Tepelerin, limanın ve ayrıca gemilerin demirleyebilecekleri denize uzanmış korunaklı kayalıkların bulunduğu bir coğrafyada yer alan Toulon bütün yönlerde hâkim bir konumdaydı. Bütün bu alanları müdafaa edebilmek için büyük bir güce, muntazam askerî birliklere ve faal bir generale ihtiyaç vardı. Hâlbuki İngiliz askerlerin sayısı yetersizdi.¹¹⁸ İngilizlerin dışında İspanyollarla karışık Napolili ve Sardunyalı İtalyanlardan oluşan sınırlı sayıda asker mevcuttu. Pek çoğu iyi eğitim görmüş kırk bine varan Fransız ordusu karşısında ele geçirilen coğrafyayı savunmak için müttefiklerin toplamda yalnızca on iki bin civarında bir askerî kuvveti söz konusuydu.¹¹⁹ Üstelik müttefik kuvvetlerin çok da iyi donanımlı olduğu söylenemezdi. Bu nedenle ele geçirdikleri yerleri genişletebilmek için çok az şey yapabiliyorlardı.¹²⁰ Bununla beraber liman ve çevresindeki tepeler onların kontrolü altındaydı

Vali O'Hara yaralanarak Fransızlara esir düştü. Bkz. *The London Gazette Extraordinary*, December 25, 1793; UK Hampshire Archives and Local Studies Hampshire Record Office, 1M44/110/73.

¹¹³ Thomas Carlyle, *The French Revolution: A History - The Guillotine*, Vol. III, James Fraser, London 1837, s. 305.

¹¹⁴ Hunt, *age*, s. 355.

¹¹⁵ Eyre Evans Crowe, *The History of France*, Vol. IV, Longmans, Green and Co., London 1866, s. 624.

¹¹⁶ Kropotkin, *age*, s. 459.

¹¹⁷ Hood, Toulon'da operasyonel düzeyde yapılması gerekenlere karar vermekte zorlanıyordu. Taktik düzeyde ise zayıf ordu-donanma işbirliği ve Koalisyon güçleri arasındaki koordinasyon eksikliği önemli bir sorun oluşturuyordu. Gerçekten de Toulon'daki Koalisyon operasyonlarının acemiliği, günümüzde operasyonel çeviklik ve esneklik olarak adlandırılan şeyin eksikliğine güzel bir örnek teşkil ediyordu. Robert Forczyk, *Toulon 1793 Napoleon's First Great Victory*, Illustrated by Adam Hook, Osprey Publishing, Oxford 2005, s. 14.

¹¹⁸ İngiliz askerlerin sayısı beş bini geçmiyordu. Hughes, *age*, s. 136. Aslında Hood'un filosu başlangıçta 23 savaş gemisi, 14 firkateyn ve daha küçük çaptaki 13 gemiden oluşuyordu. Ancak bu etkileyici güç, bir süre sonra farklı görevler yüklenen birçok savaş gemisinin Toulon'dan ayrılmasıyla hızlı bir şekilde eridi. Forczyk, *age*, s. 26.

¹¹⁹ Aslında Ekim ayının sonu gelmeden Toulon'da müttefik kuvvetlerin miktarı, 2.114'ü İngiliz, 6.840'ı İspanyol, 4.832'si Napolili (Bunlardan iki bini 27 Eylül'de Toulon'a ulaştı. Bkz. *The London Gazette Extraordinary*, October 23, 1793. Diğer iki bini ise Ekim ayının başlarında Toulon'a vardı. Bkz. *The London Gazette Extraordinary*, November 10, 1793; November 12-16, 1793) ve 1.584'ü Sardunyalı olmak üzere on beş binin üzerine çıkmıştı. Bunun dışında binden fazla kraliyet taraftarı Fransız da vardı. Ancak beklenen yardımların bir türlü gelmemesi ve yapılan muharebeler ile sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar yüzünden yaşanan kayıplar müttefik kuvvetlerin sayısını düşürdü. Rose, *age*, s. 151, 153. Yukarıda belirttiğimiz gibi Fransızların genel taarruzu öncesi müttefiklerin ellerinde sadece on iki bin kadar asker mevcuttu. Beş farklı millettten oluşan bu kuvvetin üç bini ise şehrin içerisinde bulunuyordu. Müttefiklerin askerî durumları hakkında Toulon'dan gelen 12 ve 21 Aralık 1793 tarihli yazılar için bkz. *The London Gazette Extraordinary*, January 17, 1793.

¹²⁰ Fransız ordusu, iç limana bakan La Petite Garenne tarafına 18 Eylül'de yerleştirdiği bataryalarla müttefikleri ateş altına aldı. Buna karşılık müttefikler de önemli gördükleri Grasse tarafını ele geçirmeye karar verdi. Bu amaçla Don Rafael Echavuru'nun komutası altında 350 İspanyol ile Yüzbaşı Brereton'un emri altında 150 İngiliz askerinden oluşan bir birlik oluşturuldu ve 20 Eylül'de harekete geçildi. 21 Eylül'de yaşanan çatışmalar sırasında 1 İngiliz ve 1 İspanyol askeri hayatını kaybederken, 4 İngiliz ile 7 İspanyol askeri de yaralandı. Fransızlar ise 12 asker kaybetti. 24 Fransız askeri de yaralandı. Konuyla ilgili olarak Tuğgeneral vekili Mulgrave tarafından gönderilen 26 Eylül 1793 tarihli yazının sureti için bkz. *The London Gazette Extraordinary*, October 23, 1793; *The Edinburgh Advertiser*, October 25-29, 1793. Fransız ve müttefiklerin kurdukları bataryalar için bkz. UK, TNA, WO (War Office), 78/1037/95; SP (State Paper Office), 112/91/33. Müttefiklerin Faron'daki tabyayı ele geçirmek için Ekim ayının başında yaptıkları harekât sırasında yaşanan kısa süreli bir çatışmada ise İngilizlerden 4, Sardunyalılardan 5 ve

ve ihtiyaçlar denizden karşılanabiliyordu.¹²¹ Ayrıca İngiliz donanmasının ateş gücü karadaki birliklerin işini kolaylaştırıyordu.¹²² Bu sayede Koalisyon güçleri kısa kadar dayanmayı başardı.

Eski takvime göre Aralık, İhtilal Fransası'nda kullanılmaya başlayan yeni takvime¹²³ göre “Frostarious” veya “Frimaire” ayına girildiğinde “kırmızı-mavi” İngiliz bayrağı Toulon'da dalgalanmaya devam ediyordu. Konvansiyon ise biran önce Toulon'un işgalcilerden alınmasını ve karşı-devrimcilerin cezalandırılmasını istiyordu. Bu amaçla Kamu Güvenliği Komitesi'nde yer alan Carnot, Fransız birliklerine bir plan gönderdi. General Dugommier'in ise daha farklı fikirleri vardı. Aslında pek çok kişinin Toulon'un işgalden kurtarılmasına yönelik farklı planları mevcuttu. Planları değiştiren ise sık sık silahların arasında kestiren genç topçu kumandanının cesaret isteyen konuşması oldu.¹²⁴

Bu kısa boylu, aşırı gayretli, sert ve ciddi genç asker, 1769 yılında Korsika'da küçük soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Napolyon Bonapart¹²⁵ adlı topçu subayıydı. Aslında İtalyan mirasına rağmen o bir Fransız'dı. Zira Korsika, Napolyon'un doğumundan kısa bir süre önce Fransızların eline geçmişti. Napolyon da Fransız askerî okullarında eğitim gördü ve topçuluk sanatında uzmanlaştı.¹²⁶ Mezuniyet sonrasında İhtilal ordusunda görevlendirilmeyi derhal kabul etti. İhtilallerin, biraz zekâ ve cesaret sahibi olanların kendilerini gösterebilmeleri için ideal zamanlar olduğunu düşünüyordu.¹²⁷ Nitekim Toulon kuşatması, hem kendisini bir kahraman hem de sadık bir cumhuriyetçi olarak göstermesi için aradığı fırsatı verdi.¹²⁸

Napolyon'un son derece sade olan planına göre Toulon'un tam kalbi durmadan sert darbelerle dövülmeli, İngiliz hattının tabiri caizse içi dışına çıkarılmalı ve ertesi gün Amiral Hood ve Fransa'nın doğal düşmanları ya denize dökülmeli ya da külleri havaya savrulmalıydı.¹²⁹ Komutanlara, “*Tüm ihtiyacınız olan şey İngilizleri kovmak; bunu yapmak için ise sadece, bataryalarınızla limanı ve liman dışındaki mahfuz demirleme yerini süpürerek temizlemeniz gerek. Gemileri defedin, o zaman geride asker kalmayacaktır. Hem iç hem de dış limana hâkim La Grasse Burnu'nu alın. Bu şekilde Toulon birkaç gün içerisinde sizin*

Napolililerden 10 asker hayatını kaybetti. Ayrıca İngilizlerden 26, İspanyollardan 7, Sardunyalılardan 32 ve Napolililerden 71 asker de yaralandı. Yaralananlar arasında komutanlardan Amiral Gravina da vardı. Çatışmada biri yüzbaşı olmak üzere 48 Fransız asker ise müttefiklere esir düştü. Faron'a düzenlenen saldırının planı için bkz. UK, TNA, MPI (Maps and Plans), 1/78. Fransızlar, bir süre sonra Toulon çevresindeki yüksek yerlere 3 batarya daha yerleştirdi. Limandaki filolarının tehlike altına girdiğini düşünen İngiliz güçleri, bataryaları imha etmek üzere 8 Ekim'de harekete geçti. Kısmen başarılı olan bu harekât sırasında 4 İngiliz askeri hayatını kaybetti. Bu konuda Lord Hood ve Tuğgeneral Mulgrave tarafından gönderilen yazılar için bkz. *The London Gazette Extraordinary*, November 10, 1793; November 12-16, 1793; *The Glasgow Advertiser*, November 11-15, 1793; *The Glasgow Advertiser*, November 18-22, 1793. 15 Kasım'da yaşanan şiddetli çatışmalarda ise müttefiklerin kaybı 61'i buldu. Bkz. *The London Gazette*, December 21-24, 1793.

¹²¹ Doyle, *age*, s. 254.

¹²² Connelly, *age*, s. 53.

¹²³ İhtilal Fransası'nın bu yeni takvimi 1793'ten 1805'e kadar kullanıldı.

¹²⁴ Carlyle, *age*, s. 305-306.

¹²⁵ Napolyon, Buonaparte olan soyadını 1796 yılında Bonaparte olarak değiştirdi. Connelly, *age*, s. 54.

¹²⁶ Sylvia Neely, *A Concise History of the French Revolution*, Rowman & Littlefield, Plymouth 2008, s. 235.

¹²⁷ Lisa Rosner, John Theibault, *A Short History of Europe, 1600-1815: Search for a Reasonable World*, Routledge, London and New York 2015, s. 380.

¹²⁸ Alan Forrest, *The Legacy of the French Revolutionary Wars: The Nation-in-Arms in French Republican Memory*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 45. 1 Eylül'de Konvansiyon'dan gelen emir üzerine Paris'ten hareket eden Napolyon aynı ayın 15'inde Toulon'a vardı. John Jacob Lehmanowsky, *History of Napoleon, Emperor of the French, King of Italy Etc.*, John A. M. Duncanson, Washington 1832, s. 2.

¹²⁹ Carlyle, *age*, s. 306.

olacaktır.” dedi.¹³⁰ Bu plana karşı burun kıvrarak bakan Kamu Güvenliği Komitesi’nin gönderdiği temsilci, “*Bu hepimizden daha zeki genç adam da kim?*” diye sordu.¹³¹ Ama emektar bir asker olan General Dugommier, bu planın dikkati değer olduğunu düşündü ve işe yarayacağına inanıp denemeye karar verdi.¹³²

17 Aralık’ta Napolyon’un idaresindeki topçular¹³³ bombardımana başladı. Fransız ordusu, aralıksız ve şiddetli top atışları sayesinde İngiliz ve İspanyol askerî birliklerini uzun süredir ellerinde bulundurdıkları tepelerin müstahkem mevkielelerinden sürmeyi başardı.¹³⁴ Gerçekten de Napolyon’un planı işe yaradı ve İngiliz savunma hatları bozuldu. Amiral Hood limanı hemen boşaltması gerektiğini, aksi takdirde donanmasının vurularak yok edileceğini anladı. 18 Aralık’ta müttefik askerleriyle çok sayıda Toulonlu mültecinin yer aldığı İngiliz donanması cumhuriyetçilerin ateşi altında Toulon’dan uzaklaştı.¹³⁵

Toulon’un boşaltılmasını tasvir eden bir resim¹³⁶

Bu şekilde Britanya, Toulon’da ve Vendee’de kötü bir şekilde başarısızlığa uğradı.¹³⁷ Zira Vendee’de hâlâ ümitli olan kraliyetçilere yardım edilmesi imkânı artık kalmadı.¹³⁸ Sonuçta Fransa’daki karşı-ihtilal hareketleri son bulduğu gibi tüm güç de Paris’in eline geçti.¹³⁹

¹³⁰ Cassell’s Illustrated..., s. 70.

¹³¹ Napolyon, verdikleri akıllarla işini zorlaştıran Konvansiyon’un temsilcilerini, “*Siz işinize bakın, beni de işime bakmam için yalnız bırakın!*” diye uyardı. *Life and Campaigns of Napoleon Bonaparte: Giving an Account of all his Engagements from the Siege of Toulon to the Battle of Waterloo*, Translated from the French of M. A. Arnould and C. L. F. Panckoucke, Two Volumes in One, Porter & Coates, Philadelphia 1800, s. 24; Guizot; Witt, age, s. 287.

¹³² Carlyle, age, s. 306.

¹³³ 16 Aralık’ta Mulgrave tabyasına doğru kurulan iki yeni batarya ile Fransız ordusu ateş gücünü artırdı. 17 Aralık’ta Faron Tepesi ile Mulgrave’de İngilizlerin kayıpları 300’e ulaştı. *The London Gazette Extraordinary*, January 17, 1793.

¹³⁴ *The London Gazette Extraordinary*, January 17, 1793.

¹³⁵ Doyle, age, s. 254.

¹³⁶ UK, NMM, PAD5444. İngilizlerin Toulon’dan ayrılmalarının tasvir edildiği farklı resimler için bkz. UK, NMM, PAD5445; PAH3230.

¹³⁷ Hargreaves, age, s. 267. Avam Kamarası’nın 21 Ocak 1794 tarihli oturumunda okunan Kraliyet mesajında doğal olarak başarısızlığın değil, elde edilen başarıların altı çizildi ve özellikle Toulon’un bir süre dahi olsa elde tutulmasının düşmanın operasyonlarını nasıl olumsuz yönde etkilediğinden ve bu kuşatma sayesinde Fransız donanmasına indirilen büyük darbeden bahsedildi. Bkz. *The Parliamentary Register; Or History of the Proceedings and Debates of the House of Commons; Containing an Account of the Most Interesting Speeches and Motions; Accurate Copies of the Most Remarkable Letters and Papers; of the Most Material Evidence, Petitions, &c. Laid Before and Offered to the House, During the Fourth Session of the Seventeenth Parliament of Great Britain*, Vol.

6. Kuşatmanın Ardından

Toulon, üç buçuk aylık bir direnmenin ardından 19 Aralık'ta (29 Frimaire)¹⁴⁰ yeniden cumhuriyetçilerin eline geçti.¹⁴¹ Toulonlular ise Jakobenlere karşı başkaldırmanın cezasını ağır bir şekilde ödedi. İşin en başında, yani Toulonluların şehri İngilizlere teslim ettiği haberi duyulur duyulmaz, ülkenin her yerindeki Jakoben dernekler bu duruma büyük bir tepki gösterdi. Yasaları ağır bir şekilde ihlal etmenin nedeni ne olabilirdi? Dernek üyeleri Toulon'a yürümeye ant içti, gönüllüler için kayıt defterleri açıldı ve bu ihanetten sorumlu olanlar için ölüm cezası ilanları verildi. Bagnères, Montpellier ve La Tour-du-Pin'in de aralarında bulunduğu pek çok şehrin halkı Toulon'u yerle bir etmek ve buradaki yetişkinleri uzak bir ülkeye sürgüne göndermek istiyordu.¹⁴²

Gerçekten de Jakobenlerin öç alma isteği korkunç düzeydeydi. Öncelikli olarak Napolyon'un planının işlediği ve işgalcilerin Toulon'u terk etmek zorunda kaldığı sırada paniğe kapılıp kaçmaya çalışan birçok Toulonlu ya ezilerek ya da devrilen kayık veya tekneler nedeniyle boğularak hayatını kaybetti.¹⁴³ Hemen ardından asilerin üzerine yayılım ateşi başladı. Gerçekten de sivil bir vahşet yaşandı. En az 800 Toulonlu, Fransız vatandaşı oldukları halde, silahlı başkaldırı suçüstü yakalandıkları gerekçesiyle yargılanmadan hemen kurşuna dizildi. Geri kalan çok sayıda isyankâr ise kimlikleri tespit edilmek üzere hapse atıldı. Bunları yargılamak için eski soylulardan Barras'ın vekâletinde bir İhtilal Komisyonu kuruldu.¹⁴⁴ Bir sonraki ay (Fréron) 280'den fazla Toulonlu, XVII. Louis'i methetmeleri, düşmanla işbirliği yapmaları ve Fransız savaş gemilerinin ya düşman tarafından götürülmesine ya da kullanılamaz hale gelmesine neden olan bir ayaklanmaya katılmaları nedeniyle İhtilal Komisyonu tarafından idama mahkûm edildi.¹⁴⁵ Toulon'da toplamda en az 1.109 kişi kurşuna dizilerek hayatını kaybetti.¹⁴⁶

İhtilal sırasında Fransız donanmasının oldukça zayıfladığını belirtmiştik. Toulon'un işgali sonucunda ise Fransız donanması neredeyse yok olma derecesine geldi.¹⁴⁷ İngilizler Toulon'dan ayrılmadan önce geride bir şey bırakmamak için tersaneyi, cephaneliği, gemi direklerinin bulunduğu ambarı, kenevir deposunu ve diğer bazı binaları ateşe verdiler.¹⁴⁸ Bu şekilde bundan sonraki süreçte Fransızların gemi yapımında oldukça sıkıntılı günler geçirmelerini garanti ettiler. Limanda bulunan gemilere gelince, İngilizler Toulon'u zapt

XXXVII, Printed for J. Debrett, opposite Burlington House, Piccadilly, London 1794, s. 2-4. Ayrıca Bkz. *The London Gazette*, January 18-21, 1794. Söz konusu resmi gazetenin 18-21 ve 21-25 Ocak 1794 tarihli sayılarında ise Toulon şehri ve limanının artık Majestelerinin koruması altında olmadığı, bu nedenle 9 Ekim'de ilan edilen ticaret serbestisine ilişkin düzenlemenin iptal edildiği kamuoyuyla paylaşıldı. Bkz. *The London Gazette*, January 21-25, 1793.

¹³⁸ Jeremy Gregory, John Stevenson, *The Routledge Companion to Britain in the Eighteenth Century 1688-1820*, Routledge-Taylor & Francis Group, London and New York 2007, s. 156.

¹³⁹ Godechot, *age*, s. 18.

¹⁴⁰ Fransa Cumhuriyeti'nin kullanmaya başladığı takvimin üçüncü ayı.

¹⁴¹ Carlyle, *age*, s. 306; Cook; Stevenson, *age*, s. 52.

¹⁴² Kennedy, *age*, s. 50.

¹⁴³ Kennedy, *age*, s. 50. Yetersiz sayıdaki küçük tekneler kapasitelerinin çok üstünde Toulonluyla doldu. Bu nedenle pek çoğu limandan ayrılmadan alabora oldu. Pek çoğu ise taarruz sırasında kullanılan topların hedefi oldu. Guizot; Witt, *age*, s. 288.

¹⁴⁴ Bu mahkeme, çalışmalarını 31 Aralık 1793'ten 1794 Martı'nın sonuna kadar sürdürdü. Crook, *age*, s. 150.

¹⁴⁵ Doyle, *age*, s. 255.

¹⁴⁶ Frey; Frey, *age*, s. 30.

¹⁴⁷ Black, *Britain as...*, s. 222.

¹⁴⁸ Toulon'dan gelen 18 Aralık 1793 tarihli yazı için bkz. *The London Gazette Extraordinary*, January 17, 1793.

ederken otuz bir adet Fransız gemisini ele geçirmişlerdi.¹⁴⁹ Toulon'u terk ederken ise geride az sayıda savaş gemisi bıraktılar. Limandan çıkarabildikleri gemileri kendi donanmalarına katmak üzere yanlarında götürdüler.¹⁵⁰ Kalan gemilerin birçoğunu ise yanıcı maddelerle doldurarak ateşe verdiler. Yan yana duran dokuz Fransız gemisiyle dört firkateyn alev aldı.¹⁵¹ Nitekim bu gemilerde ardı ardına meydana gelen patlamaların arasından müttefik gemileri güçlkle açık denize ulaşabildi. Yanan gemilerin bir kısmı Fransız forsalar tarafından kovalarla söndürölmeye çalışıldı. Bu gemilerden "L'Orient", Napolyon'u Mısır'a götüreceğ olan gemiydi.¹⁵² Aslında Fransız donanması açısından zarar büyük olsa da son noktada telafi edilemez düzeyde değildi.¹⁵³ Ancak Fransızlar açısından onur kırıcı olan şey, tüm bu süreçte İngilizlerin tek bir gemi bile kaybetmemiş olmasıydı.¹⁵⁴

Bütün bu zararlara rağmen sonuçta Fransa'daki cumhuriyet taraftarları arasında büyük bir memnuniyet söz konusuydu. Jakobenler, Toulon'u, Lyon'da olduğu gibi yayılım ateşiyile cezalandırmıştı. Toulon sanki haritadan silinmek istenmişti.¹⁵⁵ Jakobenler, Toulon limanının ismini bile değıştirdi. Limanın yeni adı "Port-de-la Montagne" oldu. Bununla beraber Toulon daha ileri bir düzeyde yıkımla karşılaşabilir ve gerçekten haritadan silinmeye kalkışılabilirdi. Şehri bu durumdan kurtaran şey ise bir deniz üssü olarak hayati derecede arz ettiği stratejik önem oldu.¹⁵⁶

Napolyon Bonapart'a gelince, Toulon'un İngilizlerden geri alınmasında ve bu şekilde federalist bir ihtilal hareketinin son bulmasında oynadığı önemli rolün karşılığı olarak kendisine tuğgenerallik rütbesi verildi. Napolyon bu rütbeye kavuştuğunda henüz 24 yaşında bulunuyordu. Bu başarısı, ünlü Robespierre'in erkek kardeşi Augustin Robespierre'in de dikkatini çekti. Augustin'in maiyetinde Paris'e geliş ise Robespierre'in iktidardan düşmesine denk geldi. Nitekim Jakobenlerle olan bağlantısı¹⁵⁷ kendisinin hem komutanlıktan uzaklaştırılmasına hem de hapse girmesine neden oldu.¹⁵⁸ Aslında Robespierre'in teröründen "Thermidorian" reaksiyon dönemine kadar geçen iki yıllık süreçte Napolyon'un kariyerinde birçok defa gözden düşüp unutulduğı zamanlar oldu.¹⁵⁹ Ama şans ve kabiliyetleri, hem bu

¹⁴⁹ Baines, *age*, s. 91.

¹⁵⁰ İngilizlerin yanlarında götürdükleri gemiler arasında 120 topluk Le Commerce de Marseille ile 74 topluk Le Pompee ve Le Puissant adlı büyük savaş gemileri de vardı. Ayrıca firkateynlerden 40 topluk Le Perle ile L'Aretheuse ve tek yelkenli gemilerden 26 topluk La Poulette ile 14 topluk Le Tarleston da İngiliz donanmasına katıldı. *The London Gazette Extraordinary*, January 17, 1793.

¹⁵¹ 80 topluk Le Tonnant ile 74 topluk L'Heureux, Le Centaur, Le Commerce de Bordeaux, Le Destin, Le Lys, Le Heros, Le Themistocle ve Le Dugay Trouin adlı savaş gemileri Toulon'da İngilizler tarafından ateşe verildi. 32 topluk Le Courageux ve L'Iphigenie ile 16 topluk L'Alerte adlı firkateynler de yanan gemiler arasındaydı. Bunların dışında farklı çeşit ve boyutlarda birçok gemi de zarar gördü. *The London Gazette Extraordinary*, January 17, 1793.

¹⁵² Carlyle, *age*, s. 307.

¹⁵³ Akdeniz donanmasının çok büyük bir bölümünün kaybedilmesinin ve başta gemi yapımında son derece önemli olan gemi direkleri olmak üzere değeri hammaddelelerin neredeyse tamamının yok olmasının Fransız donanmasına verdiği zarar, Napolyon'un, Mısır seferi öncesinde yönetime kazandırdığı canlılığa kadar telafi edilemedi. Rose, *age*, s. 161.

¹⁵⁴ Crook, *age*, s. 147.

¹⁵⁵ Carlyle, *age*, s. 307.

¹⁵⁶ Doyle, *age*, s. 255.

¹⁵⁷ Napolyon, Fransız İhtilali sürecinde bir Jakoben gibi konuşmayı öğrenmişti. Robespierre'in daha genç erkek kardeşiyle olan arkadaşlığı ise başına dert oldu. Henry Eldridge Bourne, *A History of Mediaeval and Modern Europe*, Longmans, Green, and Co., London and Bombay 1905, s. 356.

¹⁵⁸ Neely, *age*, s. 235.

¹⁵⁹ Rosner; Theibault, *age*, s. 380.

durumlardan kurtulmasında hem de Fransa'nın ve tüm Avrupa'nın kaderini etkileyecek derecede etkili ve önemli bir isim haline gelmesinde büyük rol oynadı.¹⁶⁰

Fransa ile ilgili son olarak şunu söyleyelim ki Toulon'da İngilizlere karşı gösterilen başarı Fransız askeri gücünü kesinlikle yeniden canlandırdı.¹⁶¹ Koalisyon devletleri, erken gelen başarıların ardından, 1793'ün sonlarından 1794 baharına kadarki süreçte Fransız ordusunun elinden büyük askerî yenilgiler tatmaya başladı.¹⁶² Fransızlar, vatansever coşkuları nedeniyle olumsuz gidişatı tersine döndürmeyi başarırken müttefikler bencil ve çıkarıcı tavırları nedeniyle bölündü. Hollanda ve Ren Nehri etrafındaki topraklar tekrar Fransızlara geçti. Bu dönemde Fransa'daki yönetim, hürriyet için kutsal savaş yapan cumhuriyet idaresinden, esas itibarıyla topraklarını genişletmeyi amaçlayan askerî bir despotizme dönüştü. Koalisyon ise halklardan değil ama güçlerini ve sınırlarını muhafaza etmeye çalışan krallardan oluşuyordu. Sonuç, İspanya, Rusya ve Prusya'da büyük bir milli uyanışın doğması oldu ve ancak bu gelişmenin ardından Fransa'nın zafer serisi son buldu.¹⁶³

Britanya'ya gelince, öncelikli olarak Toulon'un kaybindan dolayı müttefiklerini suçladı¹⁶⁴, özellikle de Avusturya'yı.¹⁶⁵ Grenville, 1794 yılı Ocak ayında yaptığı bir konuşmada Avusturya'nın asker gönderme konusunda oyalanmasının Akdeniz'de son derece hayati bir öneme sahip bulunan Toulon limanının düşmesine sebep olduğunu ileri sürdü. Ona göre "kararsızlık ve geç kalma", Avusturya Hükümeti'ni çok güçlü bir şekilde karakterize ediyordu.¹⁶⁶

Pitt'e göre ise Fransa, kuvvetli bir ordu teşkil etmek için uyguladığı şiddetli baskılar sayesinde eskisinden daha büyük bir silahlı insan kitlesine sahip olmuştu.¹⁶⁷ Bu duruma rağmen Pitt, haklı olarak, Koalisyon'u oluşturan devletlerin müşterek ve kararlı hareket etmeleri halinde ordularının 1793 Martı'na kadar Paris'e ulaşacaklarını düşünmüştü. Ancak Koalisyon devletlerinde ne bir birlik vardı ne de bu devletler ortak bir amaç için kararlı davranıyorlardı. Müşterek bir amaçtan ziyade kendi menfaatlerini ve özellikle de Polonya'nın taksimi

¹⁶⁰ Napolyon'un Toulon'da gösterdiği başarı, daha sonra İtalya'ya sevk edilecek ordunun komutanlığına getirilmesinde önemli bir faktör oldu. Bourne, *age*, s. 356. Aynı zamanda bu zafer, kendisini dünyaya da tanıttı. Aslında Napolyon, müttefik devletler için müstahkem mevkiilerin veya orduların kaybindan çok daha ağır bir bela teşkil edecekti. Rosebery, *age*, s. 130.

¹⁶¹ Hassall, *age*, s. 215.

¹⁶² Eric J. Evans, *The Shaping of Modern Britain: Identity, Industry and Empire 1780 - 1914*, Routledge, New York 2013, s. 120. Fransız ordusu, 1795'teki Basel Barış Antlaşması'na kadar neredeyse kesintisiz bir zafer sürecine girdi. Hassall, *age*, s. 215.

¹⁶³ Cross, *age*, s. 587, 588.

¹⁶⁴ Britanya'daki muhalefet ise bu kayıptan dolayı hükümeti suçladı. Fox, *age*, s. 98.

¹⁶⁵ Britanya'nın müttefikleri olan İspanyollar ile İtalyanların yardımlarının yetersiz kaldığı doğrudur. Keith Feiling, *A History of England*, McGraw-Hill, New York 1948, s. 745. Avusturya'nın yardımı ise hiç gerçekleşmedi. Hunt, *age*, s. 356.

¹⁶⁶ Jeremy Black, *Debating Foreign Policy in Eighteenth-Century Britain*, Ashgate Publishing Ltd., UK. 2011, s. 205-206. Grenville, Şubat ayında Lordlar Kamarası'nda yaptığı uzun bir konuşmada ise Fransızların cumhuriyet ilan ederek savaşı provoke ettiklerini, onu korumak için de savaşı sürdürdüklerini belirtti ve Fransa Cumhuriyeti'ni tanımının ve onunla müzakere etmenin Britanya'nın istibdatla, Fransa'nın ise adaletle yönetildiğinin ikrar edilmesi anlamına geleceğini ileri sürdü. Bkz. *The Parliamentary Register; Or History of the Proceedings and Debates of the House of Lords; Containing an Account of the Most Interesting Speeches and Motions; Accurate Copies of the Most Remarkable Letters and Papers; of the Most Material Evidence, Petitions, &c. Laid Before and Offered to the House, During the Fourth Session of the Seventeenth Parliament of Great Britain*, Vol. XXXIX, Printed for J. Debrett, opposite Burlington House, Piccadilly, London 1794, s. 113-120.

¹⁶⁷ Pitt'in söz konusu değerlendirmesi için bkz. *The Parliamentary Register...*, Vol. XXXVII, s. 276-277.

meselesini düşünüyorlardı.¹⁶⁸ Bir ideal uğruna mücadele edenler gibi değil, yağmacılar gibi hareket ediyorlardı. Fransa'nın parçalara ayrılacağıyla ilgili hayal kuruyorlar ve yıkıntıdan hisselerine düşeni almakta çok aceleci davranıyorlardı. Özellikle Avusturya, Bourbonlar adına değil, kendisi adına Fransız şehirlerini ele geçirmeye başlamıştı.¹⁶⁹ Bu nedenlerle Britanya'nın söz konusu şikâyetlerindeki haklılık payı oldukça yüksekti.

Müttefiklerin Toulon kuşatmasına yardım konusunda üzerlerine düşen sorumlulukları tam olarak yerine getirmedikleri doğrudur. Ancak Britanya da karşı-devrimcilere yardım için Fransa sahillerine oldukça az miktarda bir kuvvet çıkarmıştı. Bu sebepten askerî harekâtın felaketle sonuçlanması kaçınılmazdı.¹⁷⁰ Ayrıca İngiliz ordusunun etkili sonuçlar almasını sağlayacak şekilde yeni yöntemler kullanmadığı da bir gerçektir. Savaş başladıktan sonra orduda görülen zayıflıkta generallerin askerî kabiliyetlerinden dolayı değil, ailevi ilişkilerinden dolayı seçilmiş olmalarının payı büyüktü. İngiliz donanması ise orduya kıyasla ününe yakışacak tarzda üstünlük göstermeye başlamıştı. Ordunun tersine, donanmada çok sayıda yetenekli ve cesur komutan mevcuttu. Ama nihai sonucu karada yapılan savaşlar belirliyordu. Nitekim İngiliz ordusu Toulon'dan daha içerilere girmekte bir başarı sağlayamadı. Üstelik donanmanın sadece bir kısmı Fransız limanını muhasara altına almakla görevlendirilmişti. Önemli bir bölümü ise Fransız sömürgelerini ele geçirmekle vazifeliydi.¹⁷¹ Donanmanın Toulon'da gösterdiği başarı, Fransız donanmasını kendi limanında muhasara altına alıp tahrip etmek ve bu şekilde muharebe kabiliyetini önemli şekilde azaltmakla sınırlı kaldı.¹⁷²

Sonuç olarak Toulon çıkarması, Bourbon iktidarını yeniden tesis etmek isteyen İngilizler için hayal kırıklığıyla neticelendi.¹⁷³ Zira Toulon'un kaybı, Fransa'nın çeşitli bölgelerinde Jakobenlere karşı çıkan direnişin sürdürülebilmesiyle ilgili tüm ümitleri sona erdirdi.¹⁷⁴ Bununla birlikte Genç Pitt, Jakobenlerin iktidardan düşürülmesi gerektiğine daha fazla inanmaya başladı. Zira en önemli amacı Britanya'nın ve Hollanda'nın güvenliğinin sağlanmasıydı. Ancak Paris'te güç sahibi olabilmek için birbirlerinin kafasını koparan cumhuriyetçi gruplar "güvenlik" için yeterince ümit vaat etmiyordu.¹⁷⁵ Sonunda o da Burke¹⁷⁶ ile aynı çizgiye geldi. Özellikle Fransız zaferlerinin ve zorba iktidarın hâkimiyetini giderek

¹⁶⁸ Nitekim bir süre sonra Prusya, daha somut yararları olduğunu düşündüğü Polonya'nın hızlı bir şekilde paylaşılması meselesini, çok daha şüpheli olan Fransa'nın taksimi ihtimaline tercih ederek savaştan çekildi. Rosebery, *age*, s. 130.

¹⁶⁹ Smith, *age*, s. 266.

¹⁷⁰ Clive Emsley, *Britain and French Revolution*, Routledge, Abingdon Oxon 2014, s. 10.

¹⁷¹ Cross, *age*, s. 587. İngilizler, donanmayı, özellikle Kanada'da ve Hindistan'da gerçekleştirdikleri askerî operasyonlara destek vermede kullandı. Ama belirtmek gerekir ki İngiliz ve Fransız donanmaları arasında söz konusu coğrafyalarda vuku bulan muharebelerde sonuç her zaman İngilizlerin lehine olmadı. *Events that Changed Great Britain Since 1689*, Edited by Frank W. Thackeray, John E. Findling, Greenwood Press, Westport - Connecticut, London 2002, s. 30.

¹⁷² *Events that...*, s. 30. İngiliz birlikleri Toulon'dan çıkmak zorunda bırakılmadan önce çok önemli kereste stoklarını yok etti. Bu durum Fransızların gemi yapımında ciddi anlamda sıkıntı yaşamasına neden oldu. Üstelik bazı çok önemli gemilerini de Toulon'da kaybettiler. Aslında tüm bu yaşananlar, denizlerdeki üstünlüğün kesin olarak Britanya'ya nasıl geçtiğinin özeti gibiydi. Bu şekilde Britanya, üstünlüğünü ve yapısal avantajlarını artırmış oldu. Scott, *age*, s. 284.

¹⁷³ Toulon'da yaşanan hayal kırıklığına rağmen Fransa'da monarşinin restorasyonu düşüncesi, ideal bir model olarak İngilizlerin zihninde kalmaya devam etti. Mori, *age*, s. 202.

¹⁷⁴ Hughes, *age*, s. 141.

¹⁷⁵ Rose, *William Pitt...*, s. 162-163.

¹⁷⁶ Edmund Burke, önde gelen Whig isimlerindendi. Kendisi Fransız İhtilali'nin yıkıcı ve şeytani bir güç olduğuna ve amacının da ekonomik reform yapmak veya politik haksızlıkları bertaraf etmek değil, inceleme veya denemeye dayanmayan "akılcılık" üzerine yeni bir Fransız ve Avrupa toplumu kurmak olduğuna inanıyordu. Edmund Burke, *Selected Writings and Speeches*, Edited by Peter James Stanlis, Transaction Publishers, New Brunswick (USA) and London (UK) 1963, s. 512.

artırmasının Britanya'daki cumhuriyet sempatzanlarını cesaretlendirmesinden büyük endişe duymaya başladı. Aslında İngiliz cumhuriyetçilerinin daha fazla taban kazandıklarına dair pek fazla kanıt ortada yoktu. Ancak bu gerçek, Pitt iktidarının giderek otoriterleşmesine engel olmadı. Fransız İhtilali'nin doğurduğu fikirleri savunanların yaptıkları yayınlar¹⁷⁷ ve bu tarzdaki tüm açıklamalar kovuşturulmaya ve var olan duruma karşı duyulan her türlü memnuniyetsizlik işareti de hafiyeler tarafından rapor edilmeye başladı. Nitekim böyle düşünen bazı İngilizler sert bir şekilde cezalandırıldı. Mesela fakir bir ilan yapıştırıcısı, parlamento reformu isteyen bir dilekçe yazdığı gerekçesiyle altı ay hapis yattı. Bir avukat ise bir kahvehanede "eşitlik ve insan haklarından" bahsettiği için hapis cezası aldı.¹⁷⁸

Sonuç

Fransa'nın önemli bir askerî liman şehri olan Toulon'un Britanya ve müttefikleri tarafından 1793 Ağustosunda işgal edilmesi, muhtemel sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, her iki taraf açısından da oldukça kritik öneme sahip bir gelişmeydi. Zira bu işgal, ulaşılmak istenen hedefler düşünüldüğünde, Fransız İhtilali'nin kaderine ve İhtilal Savaşları'nın sonucuna etki edecek neticeler doğurabilirdi.

Britanya açısından Toulon'un ele geçirilmesi, Fransa'daki cumhuriyet rejimini ortadan kaldırıp savaşı kendi lehinde sonlandırmak için iyi bir fırsat yarattı. Aslında başlangıçta Fransa'nın iç işlerine karışmama prensibini benimseyen Britanya'yı savaşa sürükleyen gelişme Fransa'nın cumhuriyet rejimine geçmesi değil, yayılmacı politikalar izlemeye başlaması olmuştu. Rejim ihraç etmeye çalışan, uluslararası sorumluluklarını yok sayan ve sınırlarını genişletme derdine düşmüş Jakoben bir cumhuriyet kabul edilemezdi. Ama bu durum İngiliz siyasi aklının "ancien régime"i yeniden tesis etmek istediği anlamına gelmiyordu. Amaç, Fransa'da aşırılıklardan uzak, yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetine sahip, uzlaşılabilir anayasal bir monarşi tesis etmektir. Bunu gerçekleştirmenin en kısa ve makul görünen yolu ise cumhuriyetçi Jakobenlere karşı ılımlı kraliyetçileri iktidara taşımaktır. Toulon'daki kraliyet taraftarlarının kendilerinden yardım istemesi bu hedefe ulaşmak için bulunmaz bir fırsat gibiydi. Toulon üzerinden yerel yönetimlerin teker teker tekrar muhaliflerin eline geçmesi ve nihayetinde Jakoben İktidarın devrilmesi sağlanabilirdi. Ancak Koalisyon'u oluşturan devletlerin öncelikli hedefinin bu olduğunu söylemek mümkün değildi. Bu konuda en samimi olan Britanya bile hedefiyle orantılı bir askerî harekât planlaması içerisine girmedi.

Fransa'daki rejim açısından ise Toulon'un işgali şüphesiz çok tehlikeli bir durum yarattı. Jakobenler oldukça zor günlerden geçiyordu. İktidar, bir taraftan rejim aleyhine çıkan isyan hareketleriyle uğraşırken diğer taraftan onlara destek veren Avrupalı devletlerle savaşmak zorundaydı. Gerçekten de tüm krallar ve kralları sevenler Fransa Cumhuriyeti'ne karşı kurulan Koalisyon'da yerini almıştı. İçerideki rejim muhalifleri ise düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmiyordu. Bu şartlarda Jakobenler kurtuluş çaresini şiddete sarılmakta gördü. Ancak Fransa Cumhuriyeti'ni asıl kurtaran "terör rejimi" değil, müttefikler arasında yaşanan çıkar ve politika farklılıkları ile İhtilal'e sadık Fransız halkının fedakârlıkları oldu. Sonuçta Toulon düşmandan geri alındığı gibi savaş da Fransızların lehine döndü.

¹⁷⁷ Basında çıkan pek çok yazı da adli takibata uğradı. Green, *age*, s. 317.

¹⁷⁸ 1745'ten beri kesintisiz yürürlükte olan ve yasa dışı tutuklamaları meneden "Habeas Corpus Act" adlı İngiliz yasası bu dönemde askıya alındı. Cross, *age*, s. 588-589.

Kaynakça**I- Arşiv Belgeleri****A. United Kingdom The National Archives**

Foreign Office, 95/4/6.

Home Office, 42/25/187, folios 476.

Maps and Plans, 1/78.

State Paper Office, 112/91/33.

War Office, 78/1037/95.

B. United Kingdom Hampshire Archives and Local Studies Hampshire Record Office

1M44/110/73.

C. United Kingdom National Maritime Museum

G231:6/28; G231:6/28.

P/30(16); P/30(17).

PAD1627; PAD1628; PAD1631; PAD5444; PAD5445.

PAH3230; PAH7846.

D. United Kingdom Parliament Documents

The Parliamentary Register; Or History of the Proceedings and Debates of the House of Commons; Containing an Account of the Most Interesting Speeches and Motions; Accurate Copies of the Most Remarkable Letters and Papers; of the Most Material Evidence, Petitions, &c. Laid Before and Offered to the House, During the Fourth Session of the Seventeenth Parliament of Great Britain, Vol. XXXVII, Printed for J. Debrett, opposite Burlington House, Piccadilly, London 1794.

The Parliamentary Register; Or History of the Proceedings and Debates of the House of Commons; Containing an Account of the Most Interesting Speeches and Motions; Accurate Copies of the Most Remarkable Letters and Papers; of the Most Material Evidence, Petitions, &c. Laid Before and Offered to the House, During the Fourth Session of the Seventeenth Parliament of Great Britain, Vol. XXXVIII, Printed for J. Debrett, opposite Burlington House, Piccadilly, London 1794.

The Parliamentary Register; Or History of the Proceedings and Debates of the House of Lords; Containing an Account of the Most Interesting Speeches and Motions; Accurate Copies of the Most Remarkable Letters and Papers; of the Most Material Evidence, Petitions, &c. Laid Before and Offered to the House, During the Fourth Session of the Seventeenth Parliament of Great Britain, Vol. XXXIX, Printed for J. Debrett, opposite Burlington House, Piccadilly, London 1794.

The Parliamentary History of England: From the Earliest Period to the Year 1803 - The Parliamentary Debates, Vol. XXX, Printed by T. C. Hansard, London 1817.

II- Gazeteler

The Edinburgh Advertiser, September 10-13, 1793; September 27-October 1, 1793; October 25-29, 1793; October 29-November 1, 1793; December 24-27, 1793.

The Glasgow Advertiser, September 9-13, 1793; October 28-November 1, 1793; November 11-15, 1793; November 18-22, 1793; December 23-27, 1793.

The London Gazette (Extraordinary), Published by Authority, September 16, 1793; September 17-21, 1793; September 24-28, 1793; October 8-12, 1793; October 12-15, 1793; October 15-19, 1793; October 19-22, 1793; October 23, 1793; October 26-29, 1793; November 10, 1793; November 12-16, 1793; November 19-23, 1793; December 21-24, 1793; December 25, 1793; January 17, 1794; January 18-21, 1794; January 21-25, 1794.

III- Hatıralar

DUNDAS, David, HOOD, Samuel, *Summary Account of the Proceedings of the Fleet and Army, Employed at Toulon, in 1793, with Observations on the Claim that has been made by Admiral Lord Hood, for the Remuneration of the Navy Exclusively for that Service*, P. Norbury, 1805.

IV- Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserleri

ADAMS, Ephraim Douglass, *The Influence of Grenville on Pitt's Foreign Policy 1787-1798*, Carnegie Institution of Washington, Washington 1904.

BAINES, Edward, *History of the Wars of the French Revolution from the Breaking out of the War in 1792 to the Restoration of a General Peace in 1815; Comprehending the Civil History of Great Britain and France during that Period*, Vol. I, Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, London 1817.

BELLAMY, Alex J., *Massacres and Morality: Mass Atrocities in an Age of Civilian Immunity*, Oxford University Press, Oxford 2012.

BÉLY, Lucien, *The History of France*, English Edition, Translated by Angela Moyon, Editions Jean-Paul Gisserot, Paris 2001.

BETTS, Raymond F., *Europe in Retrospect: A Brief History of the Past Two Hundred Years*, D. C. Heath and Company, Lexington Massachusetts Toronto 1979.

BLACK, Jeremy, *Britain as a Military Power, 1688-1815*, UCL Press, London 1999.

_____, *Debating Foreign Policy in Eighteenth-Century Britain*, Ashgate Publishing Ltd., UK. 2011.

_____, *European Warfare, 1660-1815*, UCL Press, London 1994.

_____, *George III: America's Last King*, New Haven and London, Yale University Press, 2008.

_____, *The British Empire: A History and a Debate*, Ashgate Publishing, Dorchester 2015.

BLANNING, T. C. W., *The French Revolutionary Wars, 1787-1802: Modern Wars*, Arnold-Hodder Headline Group, London and New York 1996.

BONNECHOSE, Emile de, *France*, Vol. IX, Revised and Edited by Fred Morrow Fling, The H. W. Snow and Son Company, Chicago 1910.

BOURNE, Henry Eldridge, *A History of Mediæval and Modern Europe*, Longmans, Green, and Co., London and Bombay 1905.

BRIGHT, James Franck, *A History of England*, Period III, Constitutional Monarchy William and Mary to William IV. 1689-1837, E. P. Dutton and Co., New York 1889.

BURKE, Edmund, *Selected Writings and Speeches*, Edited by Peter James Stanlis, Transaction Publishers, New Brunswick (USA) and London (UK) 1963.

CARLYLE, Thomas, *The French Revolution: A History - The Guillotine*, Vol. III, James Fraser, London 1837.

CARRINGTON, Charles Edmund, JACKSON, John Hampden, *A History of England*, Cambridge University Press, Cambridge 1932.

Cassell's Illustrated History of England, Vol. VI - From the French Revolution (July, 1792) to the Death of George III. (January, 1820), Cassell Petter and Galpin, London, Paris & New York 1865.

COBBAN, Alfred, *A History of Modern France*, Volume One: Old Régime and Revolution 1715-1799, Penguin Books, Baltimore 1961.

CONNELLY, Owen, *The Wars of the French Revolution and Napoleon, 1792-1815: Warfare and History*, Routledge, London and New York 2006.

COOK, Chris, STEVENSON, John, *The Routledge Companion to European History Since 1763*, Routledge, London and New York 2005.

COWIE, Leonard W., *Eighteenth-Century Europe*, G. Bell and Sons, London 1963.

CROOK, Malcolm, *Toulon in War and Revolution from the Ancien Régime to the Restoration 1750-1820*, Manchester University Press, Manchester and New York 1991.

CROSS, Arthur Lyon, *A Shorter History of England and Greater Britain*, The Macmillan Company, New York 1920.

CROWE, Eyre Evans, *The History of France*, Vol. IV, Longmans, Green and Co., London 1866.

DAVIS, William Stearns, *A History of France from the Earliest Times to the Treaty of Versailles*, Houghton Mifflin Company, Boston and New York 1919.

DOYLE, William, *The Oxford History of the French Revolution*, Oxford University Press, Oxford 1989.

- DUFFY, Michael, "British Policy in the War against Revolutionary France", *Britain and Revolutionary France: Conflict, Subversion, and Propaganda*, Edited by Colin Jones, University of Exeter Press, Exeter-England 1983, s. 11-26.
- EARL STANHOPE, *Life of the Right Honourable William Pitt*, Vol. II, John Murray, London 1861.
- EMSLEY, Clive, *Britain and French Revolution*, Routledge, Abingdon Oxon 2014.
- ESDAILE, Charles J., *The French Wars 1792-1815*, Routledge, London and New York 2001.
- EVANS, Eric J., *The Shaping of Modern Britain: Identity, Industry and Empire 1780-1914*, Routledge, New York 2013.
- _____, *William Pitt the Younger*, Routledge, London 1999.
- Events that Changed Great Britain Since 1689*, Edited by Frank W. Thackeray, John E. Findling, Greenwood Press, Westport - Connecticut, London 2002.
- FEILING, Keith, *A History of England*, McGraw-Hill, New York 1948.
- FORCZYK, Robert, *Toulon 1793 Napoleon's First Great Victory*, Illustrated by Adam Hook, Osprey Publishing, Oxford 2005.
- FORD, Franklin L., *Europe 1780 - 1830*, Second Edition, Routledge, London and New York 1989.
- FORREST, Alan, *The Legacy of the French Revolutionary Wars: The Nation-in-Arms in French Republican Memory*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- FOX, Charles James, *Napoleon Bonaparte and the Siege of Toulon*, Law Reporter Company, Washington, D. C. 1902.
- French Emigres in Europe and the Struggle against Revolution, 1789-1814*, Edited by Kirsty Carpenter, Philip Mansei, Macmillan Press, London 1999.
- FREY, Linda S., FREY, Marsha L., *The French Revolution*, Greenwood Publishing Group, Westport 2004.
- GARDINER, Samuel Rawson, *A Students History of England from the Earliest Times to 1885*, Longmans, Green, and Co., London, New York 1892.
- GLEICHEN, Edward, *France: The Nations of Today, A New History of the World*, Edited by John Buchan, Hodder and Stoughton, London 1923.
- GODECHOT, Jacques, "The New Concept of the Nation and its Diffusion in Europe", *Nationalism in the Age of the French Revolution*, Edited by Otto Dann, John Dinwiddy, The Hambledon Press, London and Ronceverte 1988, s. 13-26.
- GREEN, John Richard, *England*, With a Supplementary Chapter of Recent Events by Julian Hawthorne, Vol. 4, Peter Fenelon & Son, New York, 1900.

- GREGORY, Jeremy, STEVENSON, John, *The Routledge Companion to Britain in the Eighteenth Century 1688-1820*, Routledge-Taylor & Francis Group, London and New York 2007.
- GUIZOT, François M., WITT, Madame Guizot de, *France*, Translated By Robert Black, Vol. VI, Peter Fenelon Collier & Son, New York 1900.
- HAINE, W. Scott, *The History of France*, Greenwood Press, Connecticut, London 2000.
- HARGREAVES, John A., "Pitt, William (The Younger)", *British Political Leaders: A Biographical Dictionary*, Edited by: Keith Laybourn, ABC-CLIO, California 2001, s. 264-268.
- HASSALL, Arthur, *France, Mediaeval and Modern, a History*, Oxford Clarendon Press, 1918.
- HAZEN, Charles Downer, *The French Revolution and Napoleon*, Henry Holt and Company, New York 1917.
- HEADLAM, Cecil, *The Making of Nations France*, Adam & Charles Black, London 1913.
- HILTON, Boyd, *A Mad, Bad, and Dangerous People?: England 1783-1846*, Oxford University Press, Oxford 2006.
- <https://www.thegazette.co.uk/about>
- HUGHES, Thomas Smart, *The History of England From the Accession of George III. 1760 to the Accession of Queen Victoria 1837*, Vol. IV, Third Edition, George Bell, London 1846.
- HUNT, William, *The History of England from the Accession of George III to the Close of Pitt's First Administration (1760-1801)*, Longmans, Green, and Co., London, New York and Bombay 1905.
- JERVIS, William Henley, *A History of France*, Harper & Brothers, New York 1876.
- JONES, Colin, *The Cambridge Illustrated History of France*, Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- KENNEDY, Michael L., *The Jacobin Clubs in the French Revolution 1793-1795*, Berghahn Books, 2000.
- KITCHIN, George William, *A History of France*, Vol. III, Clarendon Press, Oxford 1877.
- KROPOTKIN, Peter, *The Great French Revolution 1789-1793*, Translated by N. F. Dryhurst, Cosimo Inc., New York 2009.
- LEHMANOWSKY, John Jacob, *History of Napoleon, Emperor of the French, King of Italy Etc.*, John A. M. Duncanson, Washington 1832.
- Life and Campaigns of Napoleon Bonaparte: Giving an Account of all his Engagements from the Siege of Toulon to the Battle of Waterloo*, Translated from the French of M. A. Arnould and C. L. F. Panckoucke, Two Volumes in One, Porter & Coates, Philadelphia 1800.

- LORD ROSEBERY, *Pitt*, MacMillan and Co., London and New York 1891.
- MANSEL, Philip, *Louis XVIII*, John Murray, London 2005.
- MEEKS, Joshua, *France, Britain, and the Struggle for the Revolutionary Western Mediterranean - War, Culture and Society, 1750-1850*, Palgrave Macmillan, 2017.
- MORI, Jennifer, "The British Government and the Bourbon Restoration, the Occupation of Toulon 1793", *The Historical Journal*, Vol. 40, Issue 3, September 1997, s. 699-719.
- _____, *Britain in the Age of the French Revolution: 1785-1820*, Routledge, London and New York 2014.
- NEELY, Sylvia, *A Concise History of the French Revolution*, Rowman & Littlefield, Plymouth 2008.
- PARMELE, Mary Platt, *A Short History of France*, Charles Scribner's Sons, New York 1898.
- PRICE, Roger, *A Concise History of France*, Third Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2014.
- ROSE, J. Holland, *Lord Hood and the Defence of Toulon*, Cambridge University Press, Cambridge 1922.
- _____, *William Pitt and the Great War*, G. Bell and Sons Ltd., London 1911.
- ROSNER, Lisa, THEIBAULT, John, *A Short History of Europe, 1600-1815: Search for a Reasonable World*, Routledge, London and New York 2015.
- ROSS, Stewart, *Events and Outcomes: The French Revolution*, Evans Brothers, London 2002.
- RUDÉ, George F. E., *The French Revolution*, Grove Press, New York 1991.
- SCOTT, H. M., *The Birth of a Great Power System, 1740-1815*, Routledge, London and New York 2013.
- SMITH, Goldwin, *The United Kingdom; a Political History*, Vol. II, The Macmillan Company, New York; Macmillan & Co., Ltd. London, 1899.
- SOBOUL, Albert, *A Short History of the French Revolution, 1789-1799*, Translated by Geoffrey Symcox, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London 1977.
- SWANN, Julian, "The French Revolution", *Themes in Modern European History 1780-1830*, Edited by Pamela M. Pilbeam, Routledge, London and New York 2012, s. 12-39.
- The Naval Chronicle: The Contemporary Record of the Royal Navy at War*, Vol. I (1793-1798), Edited by Nicholas Tracy, Chatham Publishing, London 1998.
- TRACY, Nicholas, *Nelson's Battles: The Triumph of British Seapower*, Seaforth Publishing, Barnsley UK 2008.
- YONGE, Charles Duke, *The History of England from the Earliest Times to Death of Viscount Palmerston 1865*, Second Edition, Longmans, Green, and Co., London 1871.